

JANKA KYSEĽOVÁ

EKONOMICKÉ HODNOTY A ETICKÁ VÝCHOVA

Táto práca bola podporovaná
Agentúrou na podporu výskumu a vývoja
na základe zmluvy č. APVV-0690-10.

ISBN 978-80-557-0446-3

BANSKÁ BYSTRICA
2012

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Pedagogická fakulta

Ekonomické hodnoty a etická výchova

Janka Kyseľová

Banská Bystrica 2012

Učebné texty vyšli s finančnou podporou Agentúry na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0690-10 s názvom „*Inovácia edukačnej praxe etickej výchovy*“ koordinované Pedagogickou fakultou UMB v Banskej Bystrici.

Autor: PhDr. Janka Kyseľová, PhD.

Recenzent: doc. PhDr. Ľudovít Hajduk, PhD.

Technická redakcia: Adrián Krištof

Výkonný redaktor: Mgr. Ľubica Hajnalová Buvalová, PhD.

Návrh obálky: Mgr. Michaela Pačikovská

Vydala: Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Vydanie: prvé

Rok vydania: 2012

ISBN 978-80-557-0446-3

Obsah

Úvod.....	4
1 Vzťah ekonómie a etiky, ekonomické a etické základy slobodnej spoločnosti.....	7
2 Mať a byť.....	12
3 Komeracionalizácia trhu (porušovanie detských práv).....	29
4 Hodnota zodpovednosti a ekonomické cnosti.....	44
Záver	56
Zoznam bibliografických odkazov	58

Úvod

Publikácia je venovaná študentom, učiteľom a širokej odbornej verejnosti, ktorá sa zaoberá otázkami ekonomických hodnôt v etickej výchove. Obsahuje jednotlivé rozpracované témy z oblasti ekonómie a etickej výchovy, pričom synergicky prepája vedomosti jednak z praktickej ekonomickej teórie, ale aj etiky. Snahou monografie je poukázať na dôležitosť ekonomických hodnôt a ich uplatňovaniu v reálnom živote spoločnosti.

Monografia je rozdelená na štyri kapitoly. V prvej kapitole publikácie sa venujeme základnému vymedzeniu vzťahu ekonomickej teórie a etickej výchovy, ale aj ekonomickým a etickým základom slobodnej spoločnosti. V rámci tejto kapitoly definujeme ekonomickú teóriu a etiku s pohľadu už existujúcich pohľadov na danú problematiku. Vysvetľujeme pojmy ekonómia, ekonomika, ekonomické zákony a iné pojmy v rámci tejto problematiky. Následne približujeme spoločné východiská etiky a ekonómie, t.j. venujeme sa vyjadreniu prepojenosti a synergie týchto dvoch vedných disciplín.

Druhá kapitola s názvom – Mať a byť vymedzuje modusy „mať“ a „býť“ a prepojenosť ekonómie a etiky. „Mať“ znamená vlastniť majetok, pričom hovoríme o vlastníctve vecí. Tým, že vlastníme, stávame sa priamo konzumnejšími ľuďmi a chceme získavať stále viac a viac. Modus „mať“ skúma podnikateľská etika. Podstata podnikateľskej etiky spočíva v tom, že ide o normatívnu etiku, v ktorej človek ako sociálna bytosť potrebuje k svojmu prežitiu normy, ako pravidlá správania sa.

Koncom 20. storočia si človek sám uvedomuje a objasňuje svoj vzťah sám k sebe. Človek chce v 21. storočí „MAŤ“ a súčasne chce „BYŤ“. Žijeme v dobe globalizujúceho sa sveta, pričom tlak svetovej ekonomiky na rozvoj spoločnosti je enormný a neustále narastajúci. Naopak, modus bytia („byť“) sa týka našich zážitkov, skúseností, každodenného prežívania rôznych situácií. Bytie je všetko, čo existuje, či už vo forme matérie alebo ideálu, je to niečo nezávislé. Bytie považujeme za základ, podstatu súcna. Bytím sa zaoberá jednak ontológia, ale aj existencializmus. V publikácii, v rámci tejto časti, vysvetľujem jednotlivé názory filozofov a etikov v historických dejinách ľudstva.

Najvýraznejší vplyv na rozvoj ekonómie, ale aj etiky mal *Adam Smith* so svojou „*neviditeľnou rukou trhu*“. Ekonómia a etika nedokážu existovať samostatne – vytvára sa tzv. *dualizmus ekonómie a etiky*. Jednou z možností, ako dospieť k prieniku ekonómie a etiky v podnikaní je zaviesť etický kódex v organizácii. Ďalej venujeme pozornosť oblasti vlastníckych vzťahov a peňazí. Peniaze sa v súčasnosti stávajú dôležitým atribútom pre život človeka

v spoločnosti, pretože mu zabezpečujú určitú životnú úroveň. Človek ak má dostatok prostriedkov, tak sa chce stať konzumnejším.

Konzum je v súčasnosti veľmi skloňovanou ekonomicko-etickou kategóriou. Človek sa správa voči iným, ale aj voči sebe väčšinou nemorálne, pretože je pre neho veľmi dôležité „užiť si život naplno“. V druhej kapitole sa venujeme materialistickému a individualistickému náhľadu na svet a bytie človeka v ňom.

V tretej kapitole riešime otázky komercializácie trhu. *Komercializáciu* môžeme považovať za istú formu preniknutia, resp. prenikania obchodných zásad do nejakej oblasti spoločenského života. Hlavne deti sú priamo komercializáciou ovplyvňované. Sú „zneužívané“ pre oblasť reklamy, ale nielen pre ňu. Veľmi alarmujúcim faktorom v súčasnosti je na svete predovšetkým detská práca. Deti sú zneužívané nielen v chudobných krajinách „subsaharskej“ Afriky, ale aj inde vo svete.

Ďalej si priblížime pojem chudoba a s tým súvisiace iné aspekty života. Venuvať sa budeme aj štatistikám Organizácie spojených národov a Medzinárodnej organizácie práce týkajúcich sa najmä detskej práce. Nakoľko sú deti zneužívané aj marketingom, zaoberáme sa tiež reklamou. Čo to vlastne reklama je? Pozornosť venujeme samozrejme je aj detským právam, resp. právam dieťaťa, ktoré sú súčasťou mnohých dokumentov platných aj u nás.

V poslednej (záverečnej) kapitole sa venujeme hodnote zodpovednosti a vybraným ekonomickým cnostiam. Pojem *hodnota* znamená určitú formu priority, ľudského snaženia. O hodnote hovoríme vtedy, ak zodpovedá nejakej túžbe, vedie k naplneniu konkrétneho cieľa, je hnacím motorom ľudského snaženia. Rozčleníme hodnoty a vysvetlíme pojem zodpovednosť. Zodpovednosť chápeme ako istú morálnu vlastnosť človeka, ktorá predpokladá doplňujúci vzťah medzi skutkami človeka na jednej strane a na strane druhej jeho svedomím. Zodpovednosťou sa v etike zaoberá *etika zodpovednosti*.

Etika zodpovednosti má osobnostný charakter. Je to živý typ etiky, pričom je základom pre morálnu voľbu človeka, ovplyvnenú svedomím a presvedčením človeka. Pri plnení vyšších princípov je dôležité sledovať, ako subjekt uvažuje. V rámci etiky zodpovednosti môžeme sledovať fenomén *difúzie zodpovednosti*. Difúzia zodpovednosti nastáva v situácii, keď sa človek ocitne v hraničnej situácii a v situácii núdze. Vyskytuje sa v situácii, kedy nechceme z určitých objektívnych a subjektívnych dôvodov v mase ľudí poskytnúť prvú pomoc (resp. nevyhnutnú pomoc). Etikou zodpovednosti sa zaoberal *Max Weber*.

Okrem etiky zodpovednosti poznáme aj etickú kategóriu – *etiku cnosti*. Cnosť je stála a trvalá dispozícia človeka konať dobro. Pochádza z gréckeho slova „*araté*“ a latinského vyjadrenia „*virtus*“, znamená trvalý a ustálený sklon a postoj, konať dobro. V *novovekom chápaní*

sa jedná o cnosti odlišné od predchádzajúceho obdobia, pričom dôležitosť získavajú cnosti sekundárne (odvodené) cnosti. Tieto cnosti sú predovšetkým ekonomicky orientované. Jedná sa hlavne o cnosti priamo naviazané na ľudské konanie (*poctivosť*), pomoc slabším spoluobčanom na princípe *solidarity* a cnosti orientované na chápanie hodnoty peňazí (*sporivosť, umenie hospodáriť*) a schopnosť človeka zhodnocovať statky a peňažné zdroje (*podnikavosť*).

1 Vzťah ekonómie a etiky, ekonomické a etické základy slobodnej spoločnosti

a) Definovanie základných pojmov

Čo je **ekonómia**? Ekonómiu pochádza z gréckeho slova „*oikos*“ – dom a „*nomos*“ – zákon. Je to veda, ktorá skúma hospodárske aspekty života spoločnosti a jednotlivcov, pričom pojednáva o využívaní obmedzených výrobných faktoroch. Výsledkom skúmania ekonómie sú rôzne ekonomické zákony a ekonomické kategórie. Medzi najvýznamnejšie ekonomické zákony zaraďujeme:

1. *Zákon klesajúcich hraničných (dodatočných) výnosov* – pojednáva o vzťahu medzi vstupmi a výstupmi vo výrobe. Vyjadruje vzťah, že s postupným navyšovaním jednotlivých vstupov (výrobných faktorov) vo výrobe dochádza k nárastu celkového výstupu. Avšak po určitom bode celkový výstup (output) začne klesať, t.j. klesajú dodatočné výnosy vo výrobnom procese.
2. *Zákon vzácnosti a alternatívneho využívania výrobných faktorov* – vysvetľuje obmedzenosť (nedostupnosť) výrobných faktorov (práca, pôda a prírodné zdroje a kapitál). Vo výrobnom procese dochádza k nedostatku výrobných faktorov a preto je dôležité rozhodnúť sa, ktorý produkt budem vyrábať. Úzko s týmto zákonom súvisia aj 3 základné ekonomické otázky:
 - Čo vyrábať? (aký druh výrobku alebo služby)
 - Ako vyrábať? (akú technológiu pri výrobe využiť a kto bude producentom daného statku)
 - Pre koho vyrábať? (kto bude konečným spotrebiteľom statkov a služieb)
3. *Zákon klesajúceho dopytu* – tento zákon vyjadruje závislosť spotreby statku od ceny produkcie. Tzn. ak vzrastie cena daného statku, dopyt po takomto statku klesá a spotrebiteľ si hľadá na trhu alternatívu statku.
4. *Zákon rastúcej ponuky* – hovorí o vplyve ceny na ponuku, resp. predajnosť daného produktu alebo služby. Ak by cena statku vzrástla spôsobilo by to nárast výroby statku, t.j. nárast ponuky statku.

Podľa Gondu chápeme ekonómiu ako „spoločenskú vedu (ktorá vznikla odčlenením z morálnej filozofie) o alternatívnych rozhodovaniach a voľbách ľudí o tom, ako (akými prostriedkami) uspokojiť svoje neobmedzené potreby vzácnymi zdrojmi (vrátane času). Popisuje, analyzuje a porovnáva ľuďmi volené prostriedky (faktory) k dosiahnutiu ich cieľov pri obmedzených zdrojoch. Vyvodzuje (vysvetľuje) vzťahy poznateľných príčin a predvídateľných dôsledkov rozhodnutí ľudí (*kauzálny charakter*) bez hodnotových súdov (*hodnotová neutralita*, ale aj keď nie v čistej podobe).“ (Gonda, 2008)

Ekonomia je nástroj ekonomického myslenia a pomôcka pre efektívnejšie rozhodovanie a konanie človeka v živote (s cieľom maximalizovať jeho užitočnosť). Ekonomia je veda o ekonomike krajiny, o jej obmedzených vzácnych zdrojoch a ich využití v praxi. Skúma človeka ako ekonomickú bytosť a jeho hospodárenie so vzácnymi zdrojmi. Ekonomiu môžeme chápať aj ako vedu o tom, ktorá skúma ako spoločnosť využíva existujúce výrobné faktory na výrobu a produkciu statkov a ako ich čo najefektívnejšie a najúčinnejšie využiť v prospech ekonomického rastu pri zachovaní trvalej udržateľnosti vo svete.

Ekonomická vedná disciplína rieši základné národohospodárske problémy a to formou vysvetľovania, pričom opisuje jednotlivé fakty a skutočnosti, ale snaží sa nájsť zákonitosti – jedná sa o *pozitívnu ekonomiu*. Ako pozitívna vedná disciplína skúma „čo je?“, „čo a ako vplýva na ...“. Ekonomia, ktorá skúma reálne ekonomické javy a procesy, pričom využíva etické úsudky, sa nazýva – *normatívna ekonomia*. Tá dáva úsudky, že aký by mal byť ekonomický život.

Ekonomiu členíme vo všeobecnosti na *makroekonomiu* a *mikroekonomiu*. *Makroekonomia* je veda o ekonomike z makropohľadu, sleduje agregátne veličiny ako nezamestnanosť, infláciu, ekonomický rast i menovú a fiškálnu politiku štátu. *Mikroekonomia* je veda o ekonomike z mikropohľadu. Sleduje správanie sa jednotlivca a ekonomických subjektov v ekonomickom prostredí krajiny, pričom dôraz kladie na sledovanie rovnováhy na čiastkových trhoch v hospodárstve krajiny. Venuje sa oblasti tvorby cien na čiastkových trhoch, snaží sa vysvetliť správanie sa jednotlivca a jeho preferencie (skúma „utility“ – užitočnosť spotrebiteľa a jeho preferencie v ekonomickom prostredí).

Čo je *ekonomika*? Ekonomika je reálne aplikovaná teoretická ekonomia. Je to časť spoločenského života a oblasť spoločenskej praxe, prostredníctvom ktorej dochádza k výrobe, rozdeľovaniu, výmene a spotrebe statkov a služieb.

Etika je *filozofická disciplína* skúmajúca priamo ľudské konanie a jeho činy so základným zámerom stanoviť aké aktivity ľudí sú dobré a správne a naopak, ktoré sú tie nesprávne, zlé. Sleduje morálku, t.j. súbor noriem a pravidiel regulácie správania človeka v spoločnosti a vyslovuje určité odporúčania pre prax a stanovuje kritéria pre správnosť, resp. nesprávnosť ľudského správania.

Snaží sa poskytovať odpoveď na to, ako by sa mal človek správať a ako žiť, tým aj dávať odpoveď na vrodenu metafyzickú nedokonalosť ľudského charakteru a jeho slobodnej voľby medzi dobrom a zlom, dobrým a zlým (normatívna vedná disciplína). A preto kladie dôležitú otázku pre existenciu a bytie človeka a jeho rozhodovanie medzi dobrým, správnym, etickým konaním a na druhej strane medzi zlým, nesprávnym, neetickým konaním a správaním sa jednotlivca v spoločnosti.

b) Spoločné východiská ekonómie a etiky

Spoločným predmetom skúmania dvoch vedných disciplín ekonómie a etiky sú predovšetkým: človek, jeho ľudské konanie a správanie, ale aj prirodzenosť ľudskej existencie. Podľa Gonda (2008) je postavený na dvoch východiskách:

- a) „*individualita človeka s jeho jedinečnosťou, racionálnym egoizmom a slobodou voľby;*
- b) *nedokonalosť, omylnosť, hriešnosť a rozumové a iné obmedzenia (v konaní) človeka.*“

Gonda (2008) vo svojom príspevku priamo uvádza aj Hayekov pohľad na človeka. Jeho slová smerujú k skutočnosti, aby sme mali „...*na pamäti fakt nevyhnutnej a nenapraviteľnej neznalosti každého jednotlivca týkajúcej sa väčšiny jednotlivých faktov, ktoré determinujú konania všetkých členov spoločnosti*“ (Hayek, 1991, s. 22).

Vzťah ekonómie a etiky determinujú aj tieto princípy:

- „princíp vlastníctva,
- princíp dobrovoľného rozhodovania a konania jednotlivca,
- princíp ľudských interakcií a spoločenskej kooperácie
- a princíp (ekonomickej a morálnej) hodnoty.“ (Gonda, 2008)

Vzťah ekonómie a etiky je predovšetkým spolupôsobivý, pretože sleduje vzájomné dopĺňanie sa týchto dvoch vedných disciplín. Vyzdvihuje základné atribúty sledujúce človeka, individuum ako ekonomickej bytosti a jeho praktické „žitie“ v spoločnosti na základe spoločenského poriadku.

Ekonómia sa snaží vyzdvihovať a zdôrazňovať dôležitú podstatu a dôležitosť človeka a jeho konania i slobodnej vôle v spoločnosti. Etika zas sleduje správanie sa „ekonomického“ človeka, sleduje ako koná jednotlivec, či sa správa morálne alebo nemorálne. A preto tento synergický efekt medzi ekonómiou a etikou určuje akým spôsobom človek dosiahne svoj vytýčený cieľ a či tento postup pri jeho dosahovaní bol morálny, resp. nemorálny.

Ekonómia a etika sa v praktickom živote priamo dopĺňajú a prelínajú. Ekonomické rozhodovanie človeka musí automaticky vyvolať aj mimoekonomickú stránku – ľudské konanie – jeho morálku. Ekonómia ako veda je úzko zameraná na ekonomické konanie človeka. Pričom etika vie sledovať aj emotívne správanie človeka – jeho konania a správania, sleduje medziľudské vzťahy.

Ekonómia a etika spolu vzájomne úzko súvisia a preto je dôležité venovať sa aj spontánnemu poriadku Adama Smitha a Friedricha Hayeka. *Spontánnny poriadok* („spontánne usporiadanie“) „predstavuje komplikovaný súhrn abstraktných pravidiel, ktoré ľudia nasledujú a podriaďujú sa im bez konkrétneho poznania účelu ich vzniku a bez poznania konkrétnych výsledkov, ktoré plynú z ich nasledovania. Vyplýva to z toho, že spontánnny poriadok vznikol

nezámerne (ľuďmi bez zámerného sledovania účelu) ako nezamýšľaný dôsledok dlhodobo opakovaných konaní miliónov jednotlivcov v interakciách, ktoré sa im evolučne osvedčili a preto ich nasledujú.“ (Hayek, 1991, s. 45-59)

Adam Smith, ako zakladateľ ekonómie ako vedy, spája spontánný trhový poriadok založený predovšetkým na „*neviditeľnej ruke*“ trhu so spontánnym poriadkom mravného konania založenom na empatii. Obidve charakteristiky musia byť založené na individuálnom rozhodovaní jednotlivca a jeho osobnej zodpovednosti, pričom predpokladáme, že existujú abstraktno-formálne pravidlá. Adam Smith vyzdvihuje výmenu medzi subjektmi až dovtedy, kým obidve zúčastnené strany majú možnosť niečo s výmeny získať. Každý jednotlivec sleduje svoje vlastné záujmy, aby zabezpečil svoje potreby statkami ponúkanými prostredníctvom trhu pre trhové subjekty. Jednotlivé atribúty slobodnej voľby a výmeny na trhu bez zásahov štátu vyzdvihuje vo svojej najúspešnejšej publikácii – *Bohatstvo národov*.

Tým, že človek má svoj vlastný záujem niečo získať, tak jeho hlavnou motiváciou a cieľom sa stáva snaha dosiahnuť výmenu na trhu statkov a služieb. Výmena sa uskutočňuje prostredníctvom trhu, do ktorého podľa neho, nemôže štát zasahovať, pretože spôsobí len nerovnosti a disharmónie na trhu. Takto sa vytvára daný *trhový poriadok*, kde je základným informačným nástrojom práve cena.

Cena je dôležitým ukazovateľom hodnoty statkov a služieb ponúkaných na trhu, ktorá musí byť akceptovaná obidvoma zúčastnenými stranami, aby došlo k výmene. Trh môžeme charakterizovať ako súbor vzťahov a rozhodovaní ekonomických subjektov, ktoré v konečnom dôsledku vedú k dosiahnutiu výmeny medzi subjektmi. Subjekty, na základe pôsobenia dopytu a ponuky, predávajú a nadobúdajú statky pri určitej rovnovážnej cene, ktorá je akceptovaná jednak predávajúcim, ale aj kupujúcim.

Je nesmierne dôležité sledovať, či trh vystupuje ako morálny alebo nie. Každý, zo zúčastnených subjektov na trhu, sa snaží správať racionálne a mal by sa správať aj morálne a zodpovedne. Morálne pravidlá a normy sú v spoločnosti akýmsi vzorcom pre správanie sa ekonomických subjektov v rámci vymedzených hraníc konania.

Dôležité je aj uplatnenie „zlatého pravidla mravnosti“ (golden rule): „Správaj sa k iným tak, ako by si chcel, aby sa oni správali k Tebe.“ Je to uznávaný princíp vyjadrujúci správanie sa človeka k človeku. Ľudia by sa mali na trhu správať racionálne a čestne.

Hayek (1991) uznáva a vyzdvihuje tzv. formálno-abstraktné pravidlá, ktoré spája s trhovým hospodárstvom. Člení ich na utilitaristické, evolučné a morálne objektivistické (metafyzicky definované). Vymedzuje ich na: *explicitne nekonkretizované a konkretizované*.

Explicitne nekonkretizované – definuje ich ako dlhodobu uplatňované pravidlá, ktoré slúžia predovšetkým na vytváranie spontánneho poriadku a nie sú závislé od konania a vytýčených cieľov jednotlivcov. Pozná tieto:

- *abstraktné* – v rámci nich vyzdvihuje atribút neznáma;
- *univerzálne* – sú všeobecné a rovnaké u všetkých ľudí, dajú sa vopred definovať;
- *negatívne* vymedzené k slobode.

Konkretizované pravidlá – vyskytujú sa napr. v Biblii, jedná sa predovšetkým o „desatoro božích prikázaní“ („Nepokradneš“ a iné...), ale sú to aj pravidlá, ktoré garantujú slobodu jednotlivca vo vzťahu k jeho životu a majetku.

2 Mať a byť

Termíny (modusy) „*mať*“ a „*byť*“ môžeme rozumieť ako prepojenosť medzi ekonómiou a etikou. „*Mať*“ znamená vlastniť majetok, hovoríme o vlastníctve vecí. Erich Fromm považuje vlastníctvo a bytie, existenciu človeka za protipól, za odlišný pohľad na život jednotlivca v spoločnosti. Ľudia sa ženú za vlastníctvom, konzumným spôsobom života. On tvrdí, že podľa toho, ktorý pocit u neho prevláda, či sa jedná o vlastníctvo alebo bytie, môžeme hovoriť aj o charaktere konkrétneho človeka, o jeho vlastnostiach, postojoch k životu, prežívaniu všedného dňa. Tým, že vlastníme, stávame sa priamo konzumnejšími ľuďmi a chceme stále viac. Modus „*mať*“ skúma podnikateľská etika.

Obrázok O1

Podstata *podnikateľskej etiky* spočíva v tom, že ide o normatívnu etiku, v ktorej človek ako sociálna bytosť potrebuje k svojmu prežitiu normy, ako pravidiel správania sa. Cieľom normatívnej etiky je „kritické zhodnotenie existujúcich morálnych noriem“. (Remišová, 1997, s. 17) Podľa Sartra, by sme mohli povedať, že človek je odsúdený k normatívnemu spôsobu života.

Človek chce získavať stále viac a tým naša spoločnosť vedie ku konzumu. Remišová (1997, s. 53) tvrdí, že človek v 21. storočí „chce „*MAŤ*“ a súčasne chce „*BYŤ*“. Koncom 20. storočia si človek sám uvedomuje a objasňuje svoj vzťah sám k sebe. Záujem sa obracia na sledovanie hodnoty peňazí a úspechu voči sebe samým. A preto si ľudská bytosť musí prehodnotiť svoju škálu hodnôt, ktorú má, pričom si vyjasní, ktoré sú pre ňu v existencii a bytí v živote dôležité. Jedinec si klasifikuje jednotlivé hodnoty podľa dôležitosti a ich individuálnej jedinečnosti.

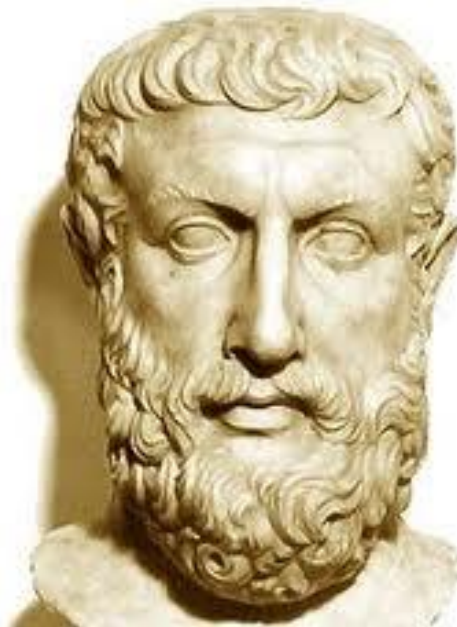
V 21. storočí je viditeľná silná orientácia na zisk, peniaze a bohatstvo. Schopnosť niečo „*mať*“ a vlastniť je pre človeka modernej doby nevyhnutná. Podnikatelia by chceli najradšej zbohatnúť čo najrýchlejšie, ale druhá stránka vecí a to správať sa eticky, ich nezaujíma. Tým, že

žijeme v dobe globalizujúceho sa sveta, tlak svetovej ekonomiky na rozvoj spoločnosti je enormný. Firmy chcú vyrábať stále lacnejšie za čo najnižšie náklady, pretože tlak konkurencie narastá a etické hodnoty zostávajú bokom. Mnohé spoločnosti ich ako keby rešpektovať ani nechceli.

Sám Luknič (1994, s. 129) tvrdí, že „v podnikaní, rovnako ako vo všetkých iných ľudských aktivitách, musíme byť pripravení platiť cenu za etické správanie. Táto cena sa môže niekedy zdať vysoká, avšak to je riziko, ktoré podstupujeme pri zhodnocovaní a ochrane našej integrity“. V súčasnosti dochádza k tomu, že ekonomické prepojenia, v rámci globalizovaného sveta, ovplyvnili ostatné oblasti spoločenského života. Tým, že jestvuje túžba mať a vlastniť, čo najviac a čo možno najrýchlejšie, dochádza k stresovému správaniu sa jednotlivcov. Stres sa stáva súčasťou bežného života spoločnosti – jej životného štýlu. Pričom spôsob obohatenia sa na úkor iných je skôr neetické ako obohať seba samého.

Naopak, *modus bytia* („byť“) sa týka našich zážitkov, skúseností, každodenného prežívania rôznych situácií. Čo je vlastne bytie. Bytie je všetko, čo existuje, či už vo forme matérie alebo ideálu, je to niečo nezávislé. Bytie považujeme za základ, podstatu súcna. Je to základné východisko pre život jedinca, jeho existencie. Za filozofický smer (disciplínu, učenie) zaoberajúcim sa otázkami bytia považujeme *ontológiu*.

Obrázok O2

Predmetom skúmania *ontológie* je bytie. Okrem bytia sa zaoberá aj kategóriami ako skutočnosť, príčinnosť, miesto, čas, a i. Ontológia, ako teória bytia, je učenie o tom, čo existuje, čiže o súcne. Zakladateľom ontológie bol grécky filozof *Parmenides* (na obrázku). Podľa neho bytie nemá začiatok ani koniec, existuje v permanentnej prítomnosti – mimo času, pričom v sebe

zahrňuje všetko. Rozlišuje bytie a nebytie. Bytie je a nebytie neexistuje. Bytie je niečo reálne existujúce, má spojenie so zmyslovým svetom, sú to veci, ktoré vidíme, ale aj neviditeľné veci, základné elementy života – voda, zem, vzduch, ale aj samotný človek (jeho telo a duša). Predstavitelia ontologického učenia: *Parmenides, Démokritos, Hérakleitos z Efezu, Platón, Plótinus, sv. Augustin z Hippo (Aurelius Augustinus), Aristoteles, Tomáš Akvinský, Mikuláš Kuzánsky, G. W. Leibniz, H. Berson, J. G. Fichte, F. W. J. von Schelling, G. W. F. Hegel, M. Heidegger, K. Jaspers, N. Hartmann, L. Wittgenstein.*

Grécky filozof *Démokritos z Abdér* vysvetľuje bytie v súvislosti s matematickou teóriou hmoty. V rámci nej existujú len atómy (bytie) a prázdno (nebytie), v ktorom dochádza k pohybu atómov. Atómy sú malé nedeliteľné čiastočky do seba narážajúce, ktoré sú nepriepustné, predstavujúce bytie, existenciu.

Platón chápal bytie ako pravé bytie, to dokonalé bytie. Treba ho Hľadať prostredníctvom nemenných a trvalých entít, cez svet ideí, len prostredníctvom rozumu.

Podľa *G. W. F. Hegla* je bytie prezentované ako myslenie. Bytie považuje za začiatok samovývoja absolútna, je to niečo prvé, najbezprostrednejšie. Dialektickým protikladom bytia je „nič“.

Problémom 21. stor. je schopnosť človeka nevedieť sa uskromniť, ale maximalizovať svoju užitočnosti (*utility*). Modusom bytia sa zaoberala etika existencie – existencializmus. Najvýraznejší vplyv mal v rokoch 1920 – 1960. Za zakladateľa existencializmu považujeme dánskeho filozofa 19.storočia – *Soren Kierkegarda* (na obrázku), prezývaného aj ako „otec existencializmu“.

Obrázok O3

Existencializmus (filozofia existencializmu) sa začína formovať v Nemecku po I. svetovej vojne. Človek v tomto období svojej existencie je duševne ochablý a plný strachu.

Nastupuje hospodárska kríza a diktatúra fašizmu. Jedinec upadá do skepticizmu v teoretickej rovine a do pesimizmu v praxi. Nový rozmer však existencializmus nadobudol až po II. Svetovej vojne vo Francúzsku počas okupácie nemeckými jednotkami. Od vtedy sa v celom kapitalistickom svete stáva základnou súčasťou popularity a módy. Tento smer sa sústreďí na problematiku základných ľudských problémov, ktoré súvisia s bytím človeka. Analyzujú sa otázky zmyslu života, chápanie individuality človeka a jeho existencie. Existencia človeka predchádza podstate a je spojená so zodpovednosťou, slobodou, určitou neopakovateľnosťou a konečnosťou.

Teóriu existencializmu chápeme v dvoch rovinách:

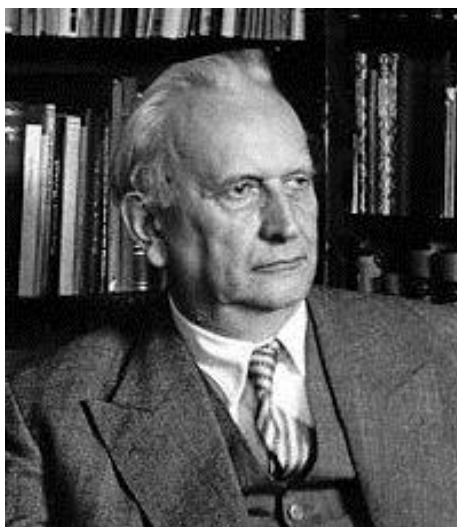
- **Ateický existencializmus** – existencializmus, v ktorom nie je sústredená pozornosť na kategóriu boha a ak je prítomná tak len implicitne (predstavitelia: M. Heidegger, J. P. Sartre, A. Camus),
- **Teický existencializmus** – existencializmus, v ktorom sa kategória boha považuje za základnú podstatu existencie človeka (predstavitelia: K. Jaspers, G. Marcel, L. Šestov, M. R. Berďajev, M. Buber, M. Blondel, K. Barth).

Existencializmus môžeme členiť aj na základe vyjadrenia národného princípu na nemecký (K. Jaspers, M. Heidegger), francúzsky (J.P. Sartre, A. Camus, G. Marcel), ruský (L. Šestov, M. A. Berďajev), taliansky (N. Abagnano) a americký (W. Burret) a pod.

Podľa zakladateľa tohto smeru filozofie – *Kierkegaard* – pojem existovať znamená stávať sa. Tým, že človek sa stáva niekým je plný nejasností a určitých záhad. Nedá sa to vysvetliť racionálne. Ak pri stávaní sa existuje moment prítomnosti, je to niečo, čo označuje ako *okamih*.

Karl Jaspers (na obrázku), ako nemecký filozof, si kladie viaceré otázky ohľadne bytia. Podľa neho je bytie práve to, v čom sa momentálne nachádzame, to čo nás obklopuje a stále sa posúva. Popri existencii sa venuje aj otázkam slobody. Človek nemôže byť obratí o svoju vlastnú existenciu, o svoju slobodu a slobodnú voľbu. Ale môže nastať situácia, určitá hranica, ktorú človek nevie zvládnuť, prekročiť. V tomto momente si človek uvedomuje svoje vlastné schopnosti. Preto je dôležité tzv. *trancendent* ako najvyšší stupeň poznania. Transcendencia sa človeku prezentuje v tzv. *šifrách*. Človek sa musí snažiť prekonať hranice svojho poznania, ale tým, že sa neustále hranica poznania posúva, je to pre neho nebezpečné. A tak nikdy nedosiahne hranicu svojho poznania.

Obrázok O4

Nemecký filozof *M. Heidegger* (na obrázku), považovaný za zakladateľa *fundamentálnej ontológie*, ktorý pri svojich filozofických rozborov využíva svoj osobitný jazyk a zaoberá sa zmyslom bytia. Jediné súcno, ktoré vie o svojom vlastnom bytí, je človek sám. Tým, že poznávame svoje bytie, tak existujeme. Za jeho základné dielo rozoberajúce otázky bytia považujeme „Bytie a čas“. Zaoberá sa v ňom otázkami bytia a času. Bytie človeka je u neho ako tzv. pobyť. Pobyť je konečné súcno, ktoré vie človek o svojom vlastnom bytí. Aby človek mohol existovať, potrebuje poznať svoje bytie = existenciu a ostatné veci okolo jednoducho sú, existujú. Človek sám o sebe vie, že je konečný, nie je tu na dlho. Jeho život končí smrťou a preto pred smrťou pociťuje úzkosť. Táto úzkosť a existencia privedú človeka až k sústavnej starosti a trápeniu.

Obrázok O5

Heidegger rozoberá tzv. *autentické a neautentické bytie*. *Autentické bytie* vysvetľuje ako starostlivosť o vlastnú existenciu. Všetky veci okolo sú dôležité pre existenciu človeka, napomáhajú mu v živote a bytí. *Neautentické bytie* vidí ako sledovanie a porozumenie vecí, pričom človek z dôvodu úzkosti do neho utieka. Vysvetľuje tzv. *man*. Je to *existenciál*, ktorý

naznačuje, že všetko čo je, musí byť. Aj zomrieť sa musí. V tomto bytí neexistuje nepravda, na veci pozerá zvonku t.j. bytie je v pravde.

Francúzsky filozof, predstaviteľ *fenomenologickej ontológie*, *J. P. Sartre* (na obrázku) tvrdil, že všetko okolo nás a samotný človek existovať nemusí, ale jestvuje, pretože vychádza z jeho reálnej existencie. Existencia v jeho filozofii predchádza podstatu (esenciu). Vyzdvihuje pojmy bytie a nebytie. Podľa neho je *bytie* tým, čím v skutočnosti je. Proti pojmu bytie existuje pojem nebytie. Tým, že existujeme, jestvuje aj nutné bytie, ktorého prvou časťou dilemy je „Boh“ samotný a druhou časťou je dilema, že „bytie samo od seba je nič“ – neexistuje. Podľa Sartra neexistuje žiadna vyššia moc (protestuje voči Bohu) a preto človek a jeho existencia sa odzrkadľuje v samotnej slobodnej sebarealizácii. Základným Sartrovým výrokom je: „*Ak existuje Boh, tak už človek nie je slobodný. Avšak človek je slobodný. Tak teda nemôže a nesmie existovať Boh, ktorý viaže a obmedzuje našu slobodu.*“

Obrázok 06

Prepojenosť pojmov „mať“ a „byť“ interpretuje samotná *hospodárska etika*, ktorá sleduje vývoj ekonomických hodnôt v plynutí dejín. Existovali rôzne pohľady na človeka, na podnikanie, na ľudskú identitu a jeho vlastnosti, na prispôsobenie sa individua k spoločenským zmenám i k určitým ideálom.

Antickí filozofi a hlavne *Aristoteles* už v 4. stor. pred n. l. ovplyvnil hospodársku etiku svojimi názormi na *uspokojovanie potrieb človeka a umením obohatiť sa*. Tvrdil, že medzi nimi existuje rozpor. Uspokojovanie základných ľudských potrieb pokladá za prirodzené človeku samému. Avšak obohatenie sa (požičiavanie peňazí a úrok, obchodovanie s nimi) odsudzuje.

Stredovek bol pre hospodársku etiku význačný výrokmi *Tomáša Akvinského*, predstaviteľa kresťanskej etiky. Priklonil sa k Aristotelovej výpovedi ohľadom obohatenia sa a explicitne odsúdil funkciu úročenia peňazí. „*Stredoveká hospodárska etika vychádzala z toho, že vyberanie úroku by narušilo spoločenské, sociálne a morálne normy.*“ (Klopfer, 1994, s. 24) Avšak už

uznával určité výnimky ohľadne zákazu úroku. Ďalším významným predstaviteľom bol v 14. stor. *Antonín z Florencie*, ktorí tvrdil, že cena tovaru alebo služby závisí aj od subjektívneho hodnotenia spotrebiteľom produktu. Vývoj hospodárskej etiky v stredoveku výrazne ovplyvnili aj *Martin Luther*, *Luis de Molina*, ale aj *Ján Kalvín*. Ján Kalvín tvrdil, že Boh predurčil každého človeka buď na život v raji alebo na prekliatie.

Antická a stredoveká etika hospodárstva sa rozvíjala v predstave, že hospodársky život v spoločnosti sa stvára na základe etických noriem konania ľudskej bytosti.

V rámci novovekej podnikateľskej etiky bol významný predstaviteľ aj *Thomas Hobbes*, ktorý svoje učenie sústredil na charakteristiku človeka ako nositeľa vášní. Podľa neho sa človek stará len o svoj prospech, o svoj vnútorný blahobyť. *Max Weber* sústredil svoje motívy na skúmanie podstaty človeka jednak v katolíckych a na strane druhej v protestantských krajinách. Weberove myšlienky racionality všetkých oblastí života boli rozhodujúcim kritériom ako stanoviť ideálny typ trhového hospodárstva.

Výrazný vplyv pre hospodárske procesy vo svete mal škótsky filozof, etik a sociológ *Adam Smith* (na obrázku). Jeho myšlienky sa opierali o voľnosť podnikania, tzv. „*neviditeľnej ruky trhu*“. Hospodárske procesy v ekonomike musia byť nedotknuteľné vonkajším prostredím. Trh sa tak udržiava vždy v rovnováhe. Svoje predstavy o slobodnom trhu vyjadril vo svojej najvýznamnejšej publikácii – *Bohatstvo národov*. V ňom predstavoval myšlienky o slobodnom voľnom trhu bez štátnych zásahov do ekonomiky. V tomto diele vysvetľoval situáciu: Predstavme si, že by v ekonomike z nejakých objektívnych príčin došlo k nedostatku nejakého tovaru alebo služby, tak automaticky jeho cena vzrastie v dôsledku nedostupnosti tovaru – vzrastie dopyt po statku. Ponuka po statku sa prispôsobuje narastajúcemu dopytu po statku, čo motivuje výrobcov statku k nárastu jeho výroby a produkcie na trh. A týmto spôsobom sa vyrieši dilemma jeho prvotného nedostatku. Tým, že do ekonomiky nezasahuje štát, spôsobí to konkurenčný boj medzi výrobcami a vzrastie ponuka tohto statku na trhu. Produkt je na trhu ponúkaný vo väčšom množstve, čo spôsobí opätovný pokles cien statku – vzniká tzv. *prirodzená cena*, t.j. cena statku na trhu po vplyve konkurenčného boja.

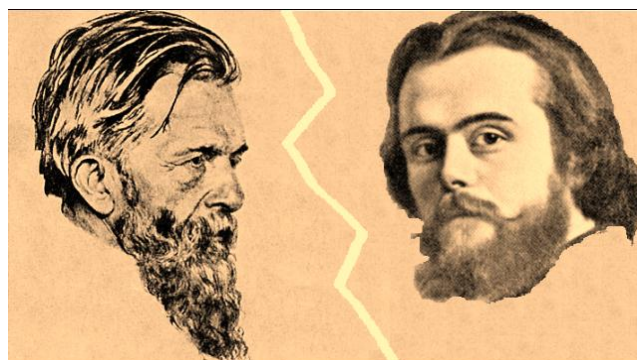
Obrázok O7

Neskôr sa však ukázalo, že sú potrebné zásahy do liberálneho prostredia štátu a trhu. Rozvinul ich anglický ekonóm *John Maynard Keynes*. Podľa neho trh sám zlyháva a sloboda jednotlivca je tým narušená.

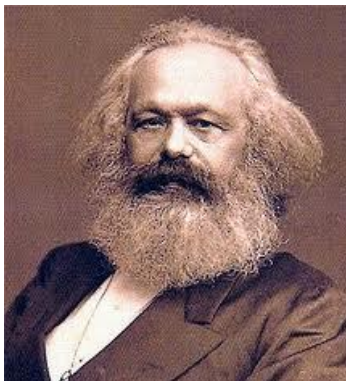
Neoklasickí ekonómovia (C. Menger, L. Walras, W. St. Jevons a iní) sledujú správanie sa jednotlivca v spoločnosti, ale aj celú spoločnosť ako celok. Na obrázku zobrazený vľavo C. Menger a vpravo L. Walras. Zaoberajú sa otázkami maximalizácie užitočnosti u individua, avšak aj maximalizácie zisku u spoločností. Hlavným východiskom tejto ekonomickej školy bol podľa Remišovej tzv. metodologický individualizmus, ktorý predpokladá, že „individuálny subjekt činnosti koná racionálne a cieľavedome. Subjekty sa snažia optimalizovať svoje rozhodnutia, pričom majú tzv. „dobré dôvody“ pre určité správanie“. (Remišová, 1997, s. 73) Neoklasická ekonomická škola narába s modelom človeka, ktorý je hospodárny, má založené sklony na racionalite a maximalizácii. Jedná sa o tzv. *model človeka – Homo oeconomicus*. Tento hospodárny človek, maximalizujúci svoju užitočnosť, je človek správajúci sa egoisticky, pre ktorého peniaze hrajú v živote veľkú rolu.

Obrázok O8

Medzi ďalších významných predstaviteľov novovekej hospodárskej etiky zaraďujeme: *Frédérica Bastiata* (francúzsky harmonizmus), *Friedricha A. von Hayeka* (rakúska škola), ale aj *Jamesa M. Buchanana* (teória verejnej voľby).

Obrázok O9

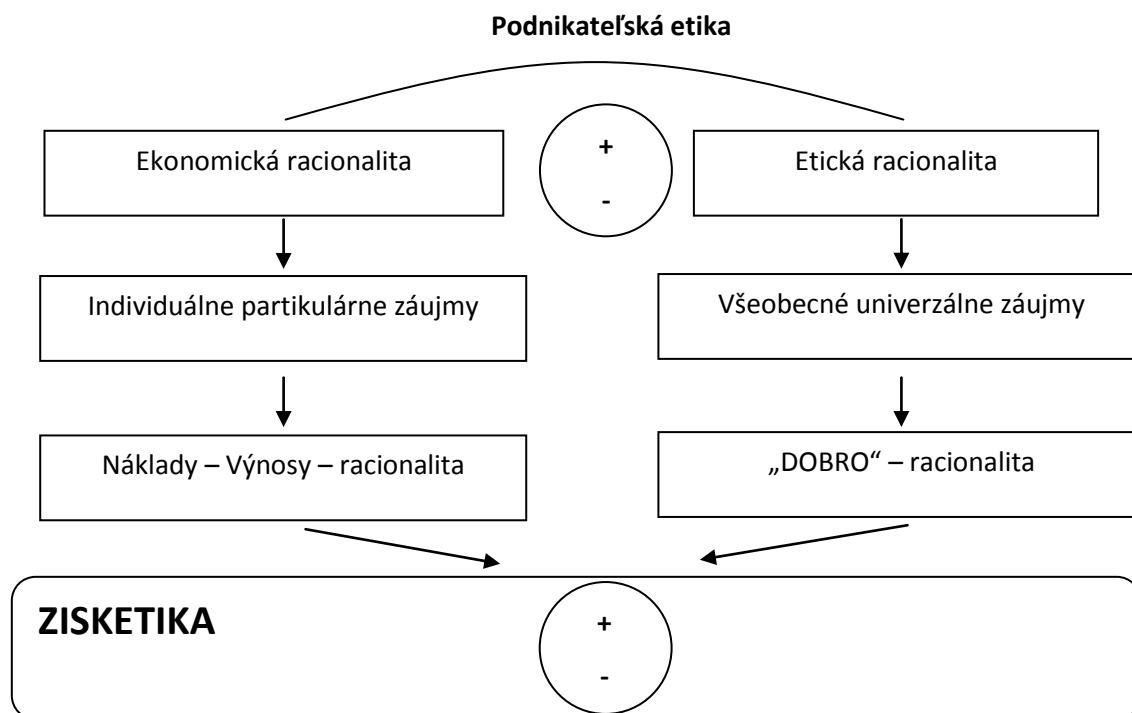

Netreba zabudnúť aj na socialistické chápanie hospodárskeho prostredia. *Marxizmus* ako ideologický prúd charakterizujeme ako filozofiu spoločnosti. Základ teórie marxizmu, jeho myšlienky zaviedol *Karl Marx* (na obrázku) a jeho spolupracovník *Fridrich Engels*. Fundamentom tohto filozofického prúdu bolo zabezpečiť *rovnosť všetkých občanov*. Vychádzali z platných ekonomických vzťahov ako z hybnej sily dejín a z tzv. triedneho boja. Odhalili zákonitosti kapitalistického spôsobu výroby a poukázali na potláčanie robotníckej triedy. Karl Marx sa v svojej rannej tvorbe venoval aj podstate postavenia človeka a výrobcu v buržoáznej spoločnosti. Neskôr bol teóriou marxizmu inšpirovaný V. I. Lenin, ktorý myšlienky Marxa a Engelsa realizoval do praxe a tým zabezpečil prepojenosť ekonomiky štátu a politických rozhodnutí. Najvýznamnejšie celoživotné dielo K. Marxa – *Kapitál* – objasňovalo význam kapitálu v kapitalistickej spoločnosti, význam nadhodnoty a materialistické chápanie dejín. Podľa neho boli všetky vzťahy v hospodárstve krajiny založené na súkromnom vlastníctve. Kapitalista – vlastník výrobného faktoru práce, takto odcudzuje vytvorenú nadhodnotu vo výrobe proletárovi – ktorý je de facto bezprostredným výrobcou materiálnych hodnôt v kapitalistickej spoločnosti, ale nie je vlastníkom produktu – práce. V konečnom dôsledku vzniká nadhodnota, ktorú vytvorí proletár, ale získa ju kapitalista a v tomto aspekte vidí Marx vykorisťovanie robotníckej triedy. Jediným východiskom je pre neho zrušenie súkromného vlastníctva. Nadhodnotu chápe ako časť vyprodukovanej hodnoty, ktorá je vytvorená robotníkmi formou nezaplatenej práce. Marx chcel poukázať na riešenie problematiky nového usporiadania spoločensko-vlastníckych foriem a vytvorenie beztriednej spoločnosti s tzv. *nadstavbou*, ktorú predstavuje štát a jeho ideológia.

Na základe predchádzajúcich tvrdení ekonómov a filozofov existuje jasná a zrozumiteľná prepojenosť medzi ekonómiou a etikou, pretože nemôžu existovať oddelene a samostatne. Dochádza k tzv. modernému *dualizmu etiky a ekonómie*. Etická teória a ekonómia musia medzi

sebou vzájomne súvisieť a prechádzať do seba. Vzniká tak etická ekonómia a etika zameraná na ekonómiu. Vyjadriť to môžeme aj v nasledujúcej schéme:

Obrázok O10 Vzťah ekonómie a etiky

Zo schémy vidíme prepojenosť ekonomickej teórie a etiky. Ekonómia vysvetľuje inštitúcie spoločenskej koordinácie prostredníctvom trhu alebo centrálneho plánovania činností. Na strane druhej etika vysvetľuje podmienky ľudského konania a formuje predpoklady, za ktorých sa táto kooperácia môže uskutočniť. Preto nastáva v praxi problém ako zosúladiť ekonomickú a etickú koordináciu. Podnikateľská etika tento problém rieši a spája individuálny záujem jednotlivca na základe ekonomickej koordinácie a spoločenský záujem na základe etickej koordinácie.

Jedným z problémových oblastí aplikovanej etiky je kategória zisku. Zisk sám o sebe nie je priamo etickou kategóriou, ale etika napriek tomu skúma spôsoby nadobudnutia a využitia zisku v praxi. Klopfer tvrdí, že „morálny princíp ekonomického zisku vyžaduje, aby sme sa zriekli konania, ktoré odporuje všeobecne prijatým pravidlám, aby sme pri nadobúdaní zisku nepoužívali neetické praktiky“. (Klopfer, 1994, s. 64)

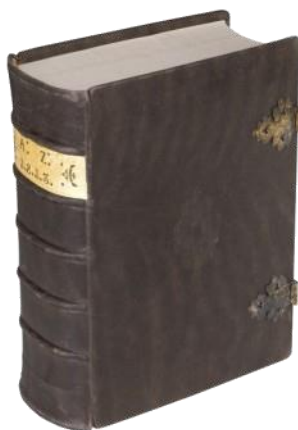
Zisk má v ekonomickej rovine rôzne významy. Môžeme ho podľa Remišovej chápať ako:

- *motív* – zisk vystupuje ako motív konania podnikateľa v podnikaní, každý podnikateľ si sleduje svoje vlastné súkromné záujmy;
- *morálnu povinnosť* – ak sa zisk chápe ako morálna povinnosť dosiahnuť kladný hospodársky výsledok, pretože sa stáva imperatívom, základným elementom rozhodovania v ekonomickom priestore krajiny;

- *vecnú nevyhnutnosť* – zisk sa chápe za znak modernej ekonomiky a nevyhnutný predpoklad ako súkromné úsilie pre dosiahnutie úspechu.

Zaujímavé je sledovanie vzťahu zisk – etika (ekonómia – etika). Pôsobia tu priam dva protipóly. Jednak sa podnikatelia snažia maximalizovať svoj zisk a zároveň konať a zachovať dobro pre spoločnosť.

Obrázok O11

Jednou z možností, ako dosiahnuť spoločensky zodpovedné podnikanie a dospieť k prieniku ekonómie a etiky v podnikaní, je zaviesť *etický kódex*. Etický kódex tak reguluje správanie sa jednotlivca, ale aj spoločnosti vo vzťahu k vymedzeným, spoločnosťou akceptovateľným, morálnym pravidlám (normám). Etické kódexy riešia bežné situácie, ktorým môže podnikateľ čeliť v svojej podnikateľskej činnosti. Etický kódex je ako dokument všeobecne platným pre podnikateľa, jeho zamestnancov, ale aj pre dodávateľov a odberateľov. Platí aj vo vzťahu k štátnym orgánom, k životnému prostrediu a k iným orgánom. Je sprievodcom v podnikaní a tak zabezpečí spoločensky zodpovedné podnikanie.

Podľa toho o akú inštitúciu alebo podnik sa jedná, existujú podľa Remišovej (1997, s. 200) rôzne typy etických kódexov:

- *Ašpiračný kódex* – obsahuje vzory, ku ktorým by mala inštitúcia smerovať;
- *Výchovný kódex* – má fungovať ako výchovný element pre podnikateľa a je s presným opisom jednotlivých činností;
- *Regulačný kódex* – detailnejšie rozoberá morálne požiadavky na podnikateľskú činnosť, pričom slúži aj ako základ na riešenie vzniknutých problémov v podniku.

Človek tým, že chce „mať“, tak chce vlastniť. Etika sa zaoberá aj pojmom vlastníctva. *Princíp vlastníctva*, ako základný princíp ekonomického liberalizmu vo svete, považuje vlastníctvo vecí a majetku za nedotknuteľnú súčasť ochrany vlastníctva. Vlastníctvo je nesmierne dôležité pre správne fungovanie trhového hospodárstva štátu. Predstavuje nevyhnutný predpoklad osobnej slobody – individuality – každého jednotlivca, ale aj spoločnosti ako celku.

Vlastníctvo členíme na verejné: štátne a municipálne (vlastníctvo obcí a vyšších územných celkov); na družstevné a na súkromné. Hlavne súkromné vlastníctvo predstavuje u nás v súčasnosti nedotknuteľné vlastníctvo, nakoľko v centrálne riadenej ekonomike neexistuje, resp. je prítomné v malom rozsahu (v Maďarsku počas socialistického spoločenského zriadenia).

S vlastníctvom úzko súvisia aj vlastnícke práva. Vlastnícke právo je základným predpokladom slobody jednotlivca i spoločnosti, ktoré je garantované štátom a znamená vzťah k vlastnej veci, resp. majetku. Zásah do vlastníckych práv iného je etický, ale aj ekonomický problém. Aj v moderných trhových ekonomikách však dochádza k narúšaniu vlastníckych práv zo strany iných ekonomických subjektov s cieľom spoločenského „dobra“, jedná sa napr. o vyvlastnenie majetku v dôsledku stavby diaľnice alebo iného veľkého verejnoprávneho projektu.

Už *Aristoteles*, ako predstaviteľ starovekej filozofie, sa stal inšpiráciou pre neskorších predstaviteľov ekonomického myslenia vo svete. Obhajoval súkromné vlastníctvo a tvrdil, že súkromné vlastníctvo je prirodzené od svojej podstaty a prospešné a plní v spoločnosti užitočnú funkciu. Tvrdil, že spoločné vlastníctvo sa prieči ľudskej existencii a jeho povahe práve preto, lebo človek je od prírody egoisticky zmýšľajúci a vždy sa bude lepšie starať o svoj vlastný majetok ako o cudzí (spoločný).

Ďalším dôležitým princípom je *princíp hodnoty*. Hodnota sa považuje za dôležitú súčasť rozhodovania jednotlivcov. Z pohľadu ekonomického liberalizmu je za hodnotu považovaná cena. Cena pôsobí na trhu ako základný informačný nástroj pre rozhodovanie ekonomických subjektov, pretože všetko má svoju cenu, hodnotu. Neplatí však pravidlo, že všetko čo má hodnotu, tak je za to potrebné platiť peniaze. Napríklad vo verejnej správe sa poskytujú verejné služby ako v zdravotníctve, školstve a v iných segmentoch verejnej správy „bezplatne“. Náklady súvisiace s poskytnutím služby sa prenášajú na celú spoločnosť. Na služby sa tak „poskladajú“ aj ľudia, ktorí danú službu nevyužijú, aby bola splnená podmienka spoločenského dobra, prostredníctvom daní a odvodov do štátneho rozpočtu štátu.

Peniaze plnili v spoločnosti vždy významnú úlohu. Peniaze chápeme ako všetko, čo nám slúži ako všeobecne výmenný prostriedok a platidlo. Slúžili ako *prostriedok výmeny* (slúžia na obeh tovarov a služieb), *uchovávateľ hodnôt* (majú schopnosť preniesť svoju hodnotu do budúcnosti – investície do drahých kovov a nehnuteľností), ale aj *zúčtovacia jednotka* (prostredníctvom peňazí sa vyjadruje ich hodnota – *cena*).

Obrázok O12

Peniaze nadobudli počas svojej existencie rôzne formy:

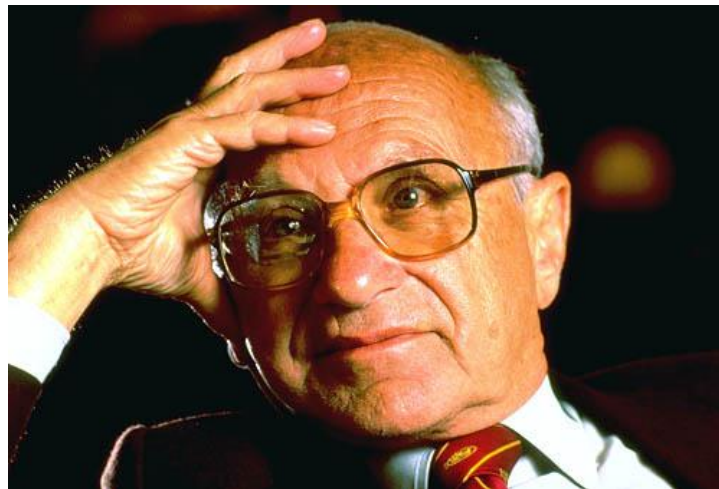
1. *Tovarové peniaze* – boli prvou formou peňazí, mali tovarový charakter. Platilo sa plátnom, čajom, dobytkom a inými tovarmi. Využívali sa hlavne v staroveku.
2. *Drahé kovy* – peniaze neskôr stratili svoj tovarový charakter a začal ako prostriedok výmeny slúžiť drahý kov – predovšetkým zlato a striebro. Mali charakter rôznych zliatkov alebo mincí podľa lokality v ktorej sa nimi platilo. Boli to plnohodnotné peniaze, pretože v sebe niesli skutočnú hodnotu.
3. *Papierové peniaze* – drahé kovy nahradili neplnohodnotné peniaze – papierové. Mali rôzne formy – bankovky, štátovky (počas vojnového konfliktu) a mince – obeživo. Ich využívanie sa rýchlo rozšírilo, pretože boli vhodným výmenným ekvivalentom
4. *Bankové, depozitné tzv. bezhotovostné peniaze* – využívajú sa v súčasnosti vo veľkom meradle, nakoľko svet sa globalizuje a jednoduchšie dochádza k presunu kapitálu v tejto forme peňazí. Existujú popri papierových peniazoch.

Otázkam peňazí sa venovali ekonomické školy – *Merkantilizmus* a *Monetarizmus*. *Merkantilistická ekonomická škola* (16. stor. až pol. 18. stor.) považovala za zdroj bohatstva štátu vlastníctvo drahých kovov (ťažných v krajine, resp. dovezených z Ameriky – zlato a striebro) a peňazí (zahraničný obchod). Základom merkantilistického ekonomického smeru bolo hromadenie vlastníctva týchto prostriedkov a zákaz ich vývozu za hranice štátu. Tento prístup slúžil, podľa nich, na zabezpečenie rozvoju kapitalistického zriadenie vo svete. Chceli, aby krajina bola bohatá a hospodársky vyspelá. Významný predstavitelia monetaristov: *Thomas Mun*, *Jean-Baptiste Colbert*.

Ďalšou významnou ekonomickou školou zaoberajúcou sa peniazmi boli *monetaristi*. Je to jeden z ekonomických smerov, ktorých teórie sa využívajú dodnes. Ich hlavnou náplňou bola

otázka úlohy peňazí v ekonomike. Tvrdili, že množstvo peňazí, ktoré národná banka štátu dostane do obehu ako obeživo sa považuje za základný stimul ekonomického rastu hospodárstva krajiny. Keď je v hospodárstve nadbytok peňažnej masy, je potrebné zo strany štátu, národnej banky, obmedzovať ponuku peňazí správne nastavenou peňažno-úverovou politikou štátu. A naopak. Ak je v štáte nadbytok peňazí dochádza priamo k obmedzeniu výroby, vzrastie nezamestnanosť, ale dôjde aj k rastu cien, čo má negatívny dopad na bytie a existenciu človeka. Významní predstavitelia monetarizmu: *Milton Friedmann* (na obrázku), *Friedrich August von Hayek*.

Obrázok O13

Už v starovekom Grécku sa pokúsil Aristoteles spojiť dva protikladný smery v starovekom gréckom myslení – *materializmus* a *idealizmus*. Filozofia sa snažila hľadať riešenie medzi hmotou a vedomím. Práve preto materialistický smer vo filozofii sa prikláňa k názoru, že prvá je hmota a vedomie nemá žiadne samostatné bytie. Materializmus a individualizmus majú aj mnohé styčné body, prieniky. Hlavne v antropocentrickej línii vo filozofii – Sokrates, stoici, existencialisti, epikurejci; ale aj v kozmocentrickej línii.

Materializmus považujeme za typ filozofickej reflexie, v ktorej existujú názory o prvotnosti hmoty, látky alebo inak dokázateľnú entitu pred duchom a myslením človeka, pričom za základ berie do úvahy sledovanie len hmotného prospechu jednotlivca. Jednota univerza je práve v jeho materiálnosti. Tento filozofický materialistický smer je protikladom k idealizmu. Podľa materializmu je všetko čo existuje, je samotná hmota alebo veci, ktoré sú od hmoty závislé. Potom vedomie nemá zvláštne samostatné bytie, avšak je podriadené hmote, od ktorej je závislé, tzn. je od nej odvodeným produktom, prvkom.

Začiatky formovania materializmu vo filozofii ako smeru môžeme datovať v súvislosti so vznikom *otrokárskej spoločnosti* v starovekom svete – Grécko, India a Čína. V starovekom gréckom myslení sa k materializmu prikláňali *Herakleitos*, *Demokritos*, *Epikuros*, *Enpedokles*

(uznáva len dva princípy bytia a to 4 živly a ako hybný princíp – lásku a nenávisť) a *Anaxagoras* (ako hybný princíp uznáva – semená vecí a „Nús“ – „rozum“). Uznávali materialistické chápanie a existenciu sveta, ktoré je nezávislé ľudské vedomie. Hľadali spoločný prvopočiatok všetkého jestvujúceho a preto bola vytvorená hypotéza o hmote zloženej z atómu. Nerozlišovali medzi fyzickým a psychickým.

Stredoveké chápanie materializmu bolo ovplyvnené prírodou a bohom, teda ich večnosť. V období renesancie došlo k ekonomickým a kultúrnym zmenám v Európe. Dochádzalo k obdivu všetkého antického, obdiv latinčiny, gréčtiny. Rozvíjali sa prírodné vedy – matematika, fyzika. Do popredia sa dostáva viera v človeka – jeho úspech, šťastie, bohatstvo a hlavne popieranie asketizmu. Predstavitelia materializmu v období renesancie: *B. Telesio, G. Bruno*.

Novoveké chápanie materializmu, obdobia plného nových objavov a vynálezov, bolo zamerané na špecifický obraz človeka a jeho bytie. Tvrdili, že existuje len hmotné dianie a bytie. Človeka dávajú do pozície ako ostatné veci, skladá sa z tých istých prvkov ako všetko okolo neho. Materializmus sa opiera aj o základné elementy prírody. Za významných predstaviteľov materializmu novoveku považujeme: *F. Bacona, G. Galilei, T. Hobbes* – mechanický materialista, *B. Spinoza, J. Locke*.

Významným, nielen pre etiku, filozofiu, ale aj ekonómiu, bolo v 19. stor. dialektické materialistické učenie *K. Marxa* a *F. Engelsa*. Spájali materializmus s marxistickým učením. Práve dialektický materializmus priniesol nové idealistické chápanie dejín tým, že prekonal nedostatky iných foriem materializmu. *Dialektický materializmus* bol základom pre štátnu filozofiu krajín so socialistickým zriadením.

Opiera sa o tri základné zákony:

1. *Zákon prechodu kvantitatívnych zmien na kvalitatívne a naopak* – napr. prechod z DNA (má počet chromozómov) na nového človeka;
2. *zákon jednoty a boja protikladov* – vo fyzike – vzájomné priťahovanie sa častíc a závislosť alebo reakcia medzi nimi
3. *a zákon negácie negácie (dvojitej negácie)* – napr. ak vyrastie strom, tak časom zhynie, z tohto stromu následne vznikne humus a z pôdy obohatenej o humus narastie opäť nový strom.

Druhým smerom vo filozofii je *idealizmus*. Za základ považuje vedomie a idey, ktoré sú hlavným zjednocujúcim faktorom univerza a podľa nich platí, že hmota existuje len kvôli vedomiu. Prvotné znamená pre nich niečo nehmotné a duchovné, pričom idea, myšlienka je jediná reálna skutočnosť. Filozofi tohto smerovania považujú za základ, že je potrebné uprednostňovať duchovné pred hmotným, rozumové pred zmyslovým a poznanie má výrazný

vplyv na skutočnosť. Predstavitelia individualizmu inklinovali k dvom prúdom chápania individualistického chápania skutočnosti (objektívny a subjektívny individualizmus).

Objektívny individualizmus považuje ducha, či už osobného alebo neosobného, za niečo nadindividuálne, prvotné, pričom hmota je od toho ideálneho nejakým spôsobom závislá. Za základ považujú objektívne vedomie, absolútneho ducha a svetový rozum. Objektívnym individualizmom sa zaoberali: *Platón, sv. Augustín z Hippa, T. Akvinský.*

Subjektívny individualizmus odmieta tézu o existencii objektívnej reality a poznatky o svete sú redukované len na obsah individuálneho vedomia. Predstavitelia tohto prúdu individualizmu: *R. Descartes, G. Berkley, D. Hume, G. W. F. Hegel, J. G. Fichte a I. Kant.*

Obdobie 21. stor. je poznačené výrazným vplyvom *konzumného spôsobu života*. Podľa Krištofoviča „konzum je podmienkou fungovania trhovej ekonomiky. Jednou zo základných hodnôt trhového fungovania ekonomiky je totiž ekonomický rast. Predpokladom ekonomického rastu je spotreba (konzum), resp. jej zvyšovanie, a cieľom ekonomického rastu je blahobyť.“ (*Konzumizmus In Nezávislí, Iný pohľad, 2009*)

Obrázok O14

Konzumizmus môžeme chápať ako konzumný spôsob života ľudí, ktorý je zameraný na materiálne hodnoty obklopujúce človeka. Prvé počiatky konzumizmu sa začali objavovať už v druhej polovici 19. stor. Konzum nám ponúka určitý pocit istoty a bezpečia. Každý človek sa snaží uspokojovať svoje potreby čo možno najlepšie. Z ekonomického pohľadu je konzumný spôsob života možnosťou ako zvyšovať výrobné kapacity a tak uspokojiť stále väčší dopyt po tovaroch a službách, ktoré nám trh ponúka. Ale dôležité je sa zamyslieť, či je to správne. Konzumná spoločnosť je teda spoločnosťou, ktorá je orientovaná na hmotné veci. V nej človek existuje len preto, aby získal veci a stal sa tak konzumným.

Tým, že viac chceme „mať“ síce zvyšuje zamestnanosť ľudí, ale spôsobuje vyčerpanie výrobných faktorov (pôda a kapitál). *Pôda* má svoje ohraničené možnosti a preto ľudstvo hľadá spôsoby ako v budúcnosti zabezpečiť vyššie výnosy z pôdy (odlesňovanie pralesov). Tu nastupuje ekologická otázka a to znečisťovanie životného prostredia rôznymi chemikáliami potrebnými pre

kvalitnú úrodu. Úzko s konzumom súvisí aj potreba *kapitálu*. Dochádza k neustálemu požičavaniu peňazí vo forme úverov, aby sme si zabezpečili dostatok finančných zdrojov na zvyšovanie svojho blahobytu. Má to aj negatívne dopady na obyvateľstvo a jeho bytie. Niektorí ľudia nedokážu splácať úver a tak ho financujú ďalším. Takto vzniká dlhová pasca u ľudí.

Obrázok O15

Keller vo svojej publikácii *Až na dno blahobytu* vysvetľuje zmenu postojov človeka a jeho hodnotovú orientáciu: „*Ľudí zaujíma iba ich blahobyť a nestarajú sa o jeho zdroje. Sú presvedčení, že ich prirodzeným právom je výhody iba požadovať.*“ (Keller, 2005, s 15) Človek chce len získať a ženie sa za bohatstvom, ale raz sa zdroje musia vyčerpať a čo bude potom.

Mnohé spoločnosti sa snažia rozširovať výrobu, aby zabezpečili neustále rastúci dopyt po určitých statkoch (tovaroch a službách). Jednou z dôležitých informačných kanálov využívajú reklamu, v ktorej sa snažia prezentovať, že ich produkt je lepší než má konkurencia.

Na pojem konzumizmus pozeráme z dvoch uhlov pohľadu. Prvým je *ekonomický* – ide o snahu zabezpečiť blahobyť jednotlivca, ale aj celej spoločnosti. Spotreba statkov je pre trh veľmi dôležitá a spôsobuje rast produktu krajiny – ekonomický rast, čo v konečnom dôsledku zvyšuje aj životnú úroveň obyvateľstva. Ak sa však pozrieme na konzumizmus z etického pohľadu, tak človek je poznačený poznávať vždy niečo nové, ide o túžbu získať a spotrebovať viac a viac statkov, ale aj chuť objavovať nové zážitky.

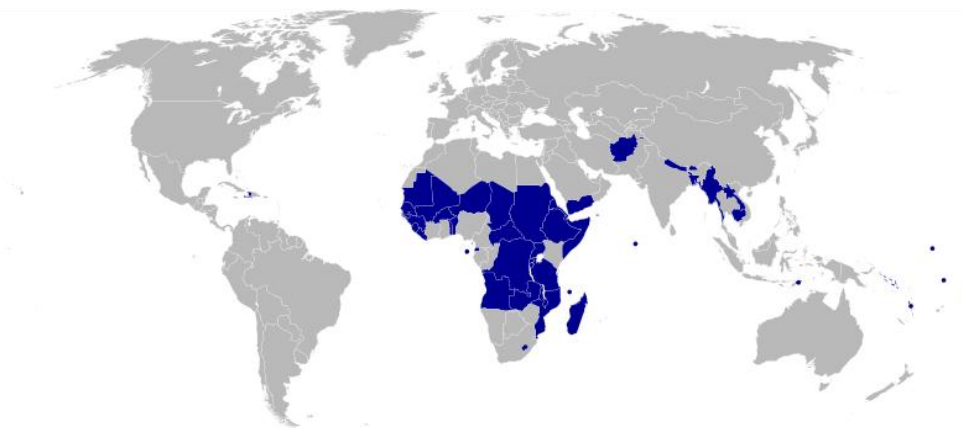
Otázkou je však dokedy konzumný spôsob života celej spoločnosti vydrží. Spotreba sa stáva základným motorom ekonomík a je zdrojom ekonomického rastu. Avšak raz dôjde k situácii, že sa tento motor prehreje, čo bude mať za následok nielen negatívne psychické, ale aj ekonomické straty pre celú spoločnosť.

3 Komeracionalizácia trhu (porušovanie detských práv)

Komeracionalizáciu môžeme vo všeobecnosti, podľa slovníka cudzích slov, považovať za istú formu preniknutia, resp. prenikania obchodných zásad do nejakej oblasti spoločenského života. Ak sa budeme zaoberať *komeracionalizáciou trhu*, tak ju chápeme, ako schopnosť prenikania nových myšlienok a nápadov na trh, čo v konečnom dôsledku má za následok aj porušovanie detských práv, hlavne prostredníctvom nevhodnej reklamy.

Avšak ak chceme priblížiť aspekty *porušovania detských práv*, musíme najskôr objasniť život detí v krajinách tretieho sveta. Ani si nevieme predstaviť, ako sa porušujú práva obyčajných detí, ktoré sú zneužívané predovšetkým na prácu, ale aj prostredníctvom sexuálnych služieb. Pojem „tretí svet“ Klopfer chápeme hlavne z ekonomického hľadiska najmenej rozvinuté krajiny na svete. Klopfer (1994, s. 55) člení tretí svet na ďalšie dve podskupiny: „štvrtý svet“ - do ktorého zahŕňa najchudobnejšie krajiny sveta, s vysokou mierou analfabetizmu a slabým rastom hrubého domáceho produktu krajiny; ale aj tzv. „prahové krajiny“. Prahové krajiny sú tie krajiny tretieho sveta, v ktorých hrubý domáci produkt je väčší ako v krajinách štvrtého sveta, a stoja ako keby na prahu priemyselných štátov. Ich hlavným zdrojom je priemysel, tvorí až 30% ekonomiky krajiny.

Obrázok O16 Najmenej rozvinuté krajiny sveta (LDC) v roku 2011

(Zdroj: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Least_Developed_Countries_map.svg)

Za krajiny tretieho sveta zvyčajne označujeme bývalé kolónie vyspelých krajín sveta. V ekonómii ich označujeme ako najmenej rozvinuté krajiny – LDC (*Least developed Countries*). Organizácia Spojených národov (OSN) v roku 2011 medzi ne zaradila 48 krajín (ich počet od roku 1971 narástol z 25 na 48).

Na obrázku sú modrou farbou znázornené krajiny tretieho sveta, v ktorom za ne United Nations Information Service in Vienna považujeme všetky *krajiny Afriky* okrem *Juhoafrickej republiky* (Angola, Benin, Burkina Faso, Burundi, Stredoafrická republika, Čad, Komory, Demokratická republika Kongo, Džibuti, Ekvatoriálna Guinea, Eritrea, Etiópia, Gambia, Guinea,

Guinea-Bissau, Lesotho, Libéria, Madagaskar, Malawi, Mali, Mauritánia, Mozambik, Niger, Rwanda, Svätý Tomáš a Princov ostrov Senegal, Sierra Leone, Somálsko, Sudán, Togo, Uganda, Tanzánia a Zambia); *14 krajín v Ázii* (Afganistan, Bangladéš, Bhután, Jemen, Kambodža, Kiribati, Laos, Mjanmarsko, Nepál, Samoa, Šalamúnove ostrovy, Východný Timor, Tuvalu a Vanuatu) a *1 krajinu v Latinskej Amerike* – Haiti.

Tieto krajiny trápia, podľa Klopfera, okrem technických a politických aspektov aj tieto:

- *Hospodárske problémy*:
 - „extrémne nízky príjem na jedného obyvateľa,
 - mimoriadne veľké rozdiely v príjmoch,
 - nedostatok pracovných miest v priemysle (pracovné miesta sú prevažne v poľnohospodárstve),
 - malý objem zahraničného obchodu s priemyselnými výrobkami;
- *Demografické problémy* (vysoká pôrodnosť, vysoká úmrtnosť a nízky nedežitý vek);
- *Kultúrne problémy* (vysoký podiel analfabetov, malá kapacita vedeckého vzdelávania a predovšetkým *vysoký podiel detskej práce*).“ (Klopfer, 1994, s. 55 – 56)

Život v tretích krajinách je poznačený vysokou mierou chudoby, nízkeho rozvoja a zneužívanie detí prostredníctvom trhu na prácu a sexuálne služby, ale aj prostredníctvom reklamy. *Chudobu* môžeme charakterizovať ako spoločenský jav, ktorý je pre jednotlivca alebo skupinu charakteristický nedostatkom životných podmienok, je to sociálno-patologický jav. Na chudobu môžeme hľadieť z dvoch uhlov pohľadu: *subjektívna* a *objektívna chudoba*. Subjektívna chudoba je založená na hodnotení svojej vlastnej životnej situácie. Objektívna stránka chudoby je pokladaná za chudobu nezávislú na pocite jedinca alebo skupiny, ovplyvňujú ju viaceré faktory. Stanovenie *hranice chudoby* je zložité, pretože viaceré krajiny alebo inštitúcie ju sledujú rôzne. Môžeme uviesť niekoľko príkladov:

- podľa OSN a Svetovej banky – príjem menší ako 1 USD na deň a osobu;
- podľa rozvojových krajín – príjem menší ako 2 USD na deň a osobu;
- podľa Európskej únie – menej ako 50% priemerného príjmu pracovníka.

V chudobných krajinách sveta – *LDC*, sú deti veľmi často považované za prostriedok, ako zabezpečiť lacnú pracovnú silu v krajine, hlavne aj v dôsledku nízkeho veku dožitia populácie v tretích krajinách. V Afrike je však chudoba oveľa horšia ako vo vyspelých krajinách sveta. Títo ľudia žijú často v nevyhovujúcich hygienických podmienkach, dosť často bez prístupu k pitnej vode, čo prináša rôzne choroby a epidémie. Sú chudobní a aby si zabezpečili aspoň minimálny životný štandard, tak vo väčšine prípadov *ženy* chodia prať a upratovať v rodinách strednej spoločenskej triedy (novodobé služobníctvo); *muži* sa snažia nájsť si akúkoľvek prácu, ktorú

ponúkajú poľnohospodárske plantáže alebo fabriky a *deti* často chodia žobrať alebo pracujú na plantážach a fabrikách, ale ponúkajú aj svoje telo v sexuálnych službách.

Prístup ku vzdelaniu a základnej zdravotníckej starostlivosti je do veľkej miery obmedzený. Tieto krajiny sa nachádzajú vo väčšine prípadov v suchých oblastiach sveta a majú výrazný problém s hladomorom a suchom. Milióny ľudí na svete každoročne umrie v dôsledku hladomoru a chorôb.

Obrázok O17

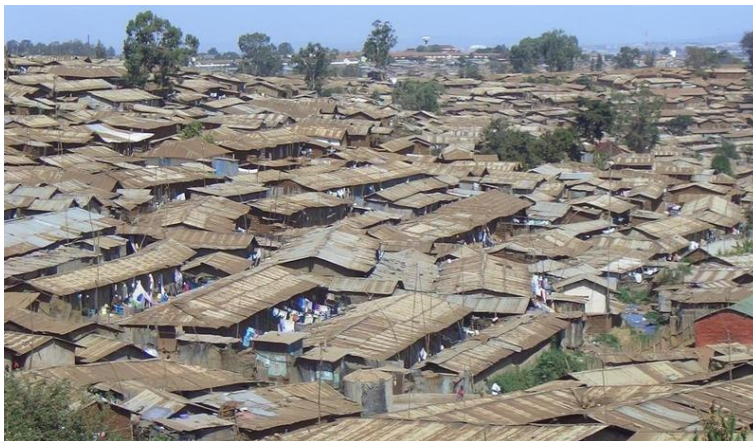
Michalko vo svojej publikácii pomenúva 7 hlavných príčin chudoby v Afrike. Jednak ide predovšetkým o *sociálne vylúčenie* – predovšetkým ide o znevýhodnené sociálne skupiny obyvateľstva (ženy, deti – hlavne dievčatá). Ďalšou príčinou je tzv. *slabé zdravie* – v Afrike je veľmi zlá zdravotnícka infraštruktúra, je málo zdravotníckeho personálu, vysoké ceny liekov a nemocnice sú väčšinou len vo veľkých mestách. Ďalej africkú oblasť trápí vysoká miera chorobnosti obyvateľstva – malária, tuberkulóza, AIDS, podvýživa a vodou prenášané choroby. Treťou príčinou chudoby v Afrike je *nedostatok ekonomických príležitostí* – krajiny uplatňujú nesprávnu monetárnu a fiškálnu politiku. Krajiny sú silne zadlžené a majú vysokú infláciu a deficit. To spôsobuje, že krajiny spolu aj s nízkou mierou vzdelanosti, sú pre zahraničných investorov neatraktívne. Ďalším negatívnym prvkom príčiny chudoby je aj *zlé spravovanie verejných zdrojov*. V mnohých afrických krajinách sa uplatňujú prvky rodinkárstva a korupcie – predovšetkým vo vysokých štátnych funkciách. Veľmi často sú africké krajiny zmietané aj *ozbrojenými konfliktami* – ako hlavnou príčinou sú to nerastné suroviny a bohatstvo krajiny (ropa, pôda, voda, drahé kamene).

K negatívom chudoby patria aj klimatické zmeny – v poslednom desaťročí sa veľmi často vyskytujú intenzívne dažde a suchá, ktoré menia ráz krajiny a prispievajú k chudobe. Posledným významným činiteľom ovplyvňujúcim chudobu afrických krajín je aj *prístup vyspelých krajín sveta*. Hlavne európske koloniálne veľmoci – Veľká Británia, Francúzsko, Španielsko a Portugalsko sa zmocnili mnohých afrických krajín v minulosti, pričom umelo vytvorili hranice jednotlivých štátov, čo nezodpovedalo civilizačnému vývoju danej krajiny a ich mentalite.

Organizácia spojených národov (OSN) si dala v roku 2000 za cieľ, že prostredníctvom svojich ôsmich opatrení chce do roku 2015 chce zabezpečiť:

- „zníženie počtu chudobných a hladujúcich na polovicu (t.j. prostriedkov na osobu a deň <1USD);
- odstránenie negramotnosti, aby všetky deti sveta (chlapci aj dievčatá) mohli dosiahnuť plného základného vzdelania;
- odstránenie nerovnosti žien a mužov vo všetkých úrovniach vzdelania;
- zníženie úmrtnosti detí o 2/3 do veku 5-tich rokov;
- zníženie úmrtnosti rodičiek o 3/4;
- zníženie percenta nákazlivosti vírusom HIV (ktorý spôsobuje AIDS), maláriu a ďalších závažných chorôb;
- zabránenie úbytku prírodných zdrojov, znížiť o 1/2 počet ľudí ktorí nemajú prístup k pitnej vode a to do roku 2020;
- zlepšenie životných podmienok aspoň pre 100 miliónov ľudí žijúcich na chudobných predmestiach (slumoch) svetových veľkomiest – ilustrácia na obrázku vpravo;
- rozvinutie svetového nediskriminačného obchodného systému, odstránenie kvót a cieľ, podporiť malé a ostrovné krajiny, oddlžovanie chudobných krajín, zlepšiť dostupnosť liekov v rozvojových krajinách.“ (OSN, summit ukončený dňa 23.12.2000 v New Yorku).

Obrázok O18

Summit v roku 2000 v New Yorku, v sídle OSN, predložil rozvojové ciele tisícročia, ktoré boli prijaté na medzinárodnej úrovni. Tieto ciele boli merateľné a časovo ohraničené. Na tento summit nadviazala aj politika Európskej únie (EÚ), pričom sa snažila zdvojnásobiť svoju rozvojovú pomoc pre najchudobnejšie krajiny sveta. EÚ poskytla v roku 2009 na rozvoj LDC krajín viac než 49 milióna EUR.

Čo je vlastne *detská práca*? UNICEF (organizácia OSN pre ochranu detí a ich práv) definuje detskú prácu ako prácu, ktorú vykonáva dieťa, pričom ho oberá o jeho detstvo, potenciál

a dôstojnosť a preto sú dosť často porušované jeho práva. Na čo sa vlastne detská práca vzťahuje? Na prácu, ktorá je pre dieťa *nebezpečná* (pre jeho fyzický, mentálny, sociálny a duševný rast osobnosti), ale aj *bráni dieťaťu v pravidelnej školskej dochádzke*, čím je porušené *právo dieťaťa na vzdelanie*.

Detské práva formou detskej práce sú zneužívané na *plantážach* (zber čaju, kaka, kávy a bavlny). Jedná sa o oblasti Afriky (Kamerun, Ghana, Pobrežie slonoviny, Nigéria, Tanzánia), v Ázii (hlavne India) a v Haiti. V *Indii* pri zbere čajových listov sú dosť často zneužívané deti ako pracovná sila, pričom pracujú od veku 12-tich rokov. Zárobky detí sa túto prácu sú polovičné voči dospelým pracujúcim. Okrem čajových plantáží, deti pracujú aj na bavlníkových plantážach, kde pracuje až 450 000 detí vo veľmi nízkom veku (6 až 14 rokov). Deti pracujú aj pri zbere *kakaových bôbov*, kde ich pracuje okolo 145 000. Ich prácou je čistenie poľa mačetaťmi. Pracujú v nevyhovujúcich pracovných podmienkach, dosť často až *10 až 12 hodín denne*. Dosť často sú bité a hladné. Okrem nich pracuje 153 000 detí na plantážach v boji proti škodcom a burine.

Obrázok O19

V *Tanzánii* deti zas pracujú na kávových plantážach vo veku 10 až 13 rokov, z čoho väčšina detí je ženského pohlavia. V *Haiti* deti pracujú na ryžových poliach (viď obrázok) vo veľmi nevyhovujúcich pracovných podmienkach. Okrem toho deti pracujú aj v iných častiach sveta veľmi ťažko a sú dosť často ponižované a týrané.

Vo svete pracuje, na základe údajov UNICEF-u a Medzinárodnej organizácie práce, až 215 miliónov detí (údaje z roku 2008), z toho až 48 miliónov detí pracuje práve v „subsaharskej“ oblasti.

Ďalšie fakty o nielen o detskej práci:

- **70% detí pracuje** v poľnohospodárstve;
- **126 mil. detí** pracuje v nebezpečných povolaniach, napr. v baniach, s chemikáliami, obsluha nebezpečných strojov (cca 22 000 detí zomrie ročne v súvislosti s pracovných úrazom);

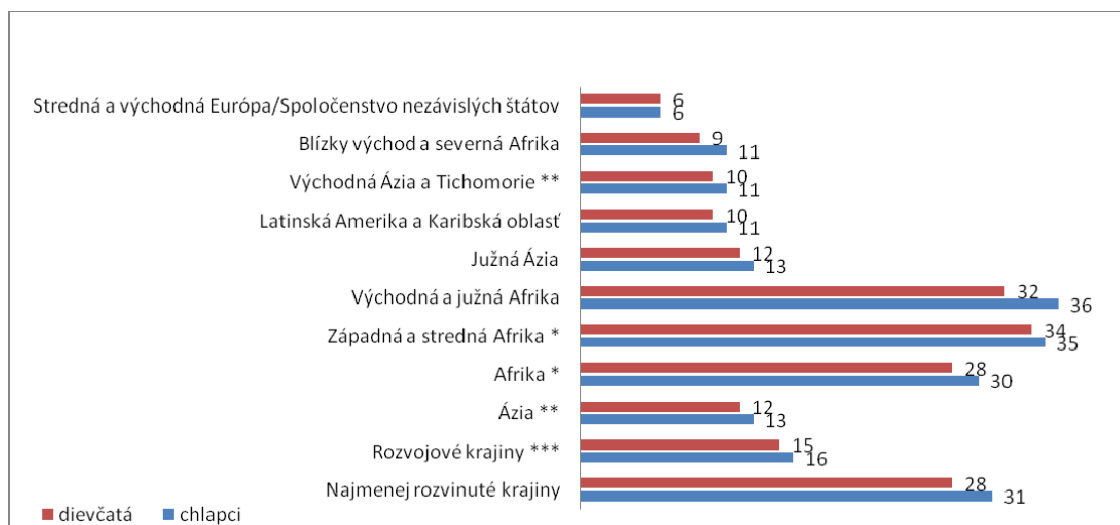
- **127 milióna detí** pracuje v nízkom veku (vo veku 5 – 14 rokov) – najmä v Ázii a Tichomorskej oblasti;
- každé **štvrté dieťa** pracuje vo veku **5 – 14 rokov**:
 - **8 z 21** narodených detí pracuje v **Afrike**,
 - **12 z 55** narodených pracuje v **Ázii**,
 - **1 z 8** detí pracuje v **Južnej Amerike**;
- väčšina detí **pracuje nelegálne** bez akéhokoľvek poistenia (zdravotné, sociálne, úrazové) a väčšinou pracujú **vidiecke a najchudobnejšie deti**;
- v ekonomických činnostiach pracujú prevažne **chlapci**, **dievčatá** pracujú zväčša v domácnostiach;
- v rozvojových krajinách žije v chudobe každé **tretie** dieťa;
- vek **piatich** rokov nedosiahne vo svete každé **dvanáste** dieťa, úmrtie spôsobujú najmä choroby;
- zo **100 detí** na svete sa **narodí**:
 - **55** v **Ázii** (najviac v Indii a Číne),
 - **16** v **rovníkovej Afrike**,
 - **8** v **Južnej Amerike** a **karibskej oblasti**,
 - **8** v **rozvinutých krajinách** (Západná Európa, USA, Kanada, Izrael, Japonsko, Austrália a Nový Zéland),
 - **7** na **Strednom Východe** a v **Severnej Afrike**,
 - **6 detí** sa narodí v **strednej a východnej Európe**, **Pobaltských krajinách** a v **Ruskej federácii**;
- **27 detí** nie je očkovaných proti nebezpečným **chorobám**;
- **32 detí** trpí **podvýživou** v rannom detstve (prvých 5 rokov života);
- **18 detí** nemá prístup ku kvalitnej a nezávadnej **pitnej vode**, pričom **39 detí** žije bez **sociálnych zariadení**;
- **18 detí (11 dievčat)** nechodí do školy; **25 detí**, ktoré začali chodiť do školy ju skončili skôr ako nastúpili do **piateho** ročníka;
- **17 detí (11 dievčat)** je **negramotných**;
- priemerná dĺžka života vo svete:
 - celosvetový priemer dožitia je vek **64 rokov**,
 - v rozvinutých krajinách – **78 rokov**,
 - v krajinách postihnutých chorobou AIDS – **58 rokov** (v Botswane, Malawi, Mozambiku, Rwande, Zambii a Zimbabwe – len **43 rokov**).

14. 6. 2010 zasadla v Luxemburgu Rada Európskej únie na čele s Catherine Ashtonovou, vysokou predstaviteľkou Únie pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku, s cieľom prehodnotiť a vyjadriť stanovisko k svetovému daniu. Jedným z bodov boli aj *detská práca vo svete*.

Za základné závery Rady ohľadne detskej práce považujeme:

1. deň 12. júna - vyhlásený za medzinárodný deň boja proti detskej práci;
2. vyjadrenie znepokojenia nad faktom, že vo svete stále pracuje až 200 miliónov detí;
3. vyjadrenie spokojnosti s dokumentom „Boj proti detskej práci“, ktorý vypracovala v roku 2008 Komisia EÚ;
4. prijímú sa viaceré opatrenia na zamedzenie detskej práce vo svete v rôznych odvetviach ekonomiky;
5. presadzovanie práv dieťaťa bude neoddeliteľnou súčasťou politiky EÚ, pričom Rada EÚ vyzdvihuje uplatňovania a zakotvenia detských práv v medzinárodných dokumentoch (Dohovor o právach dieťaťa - článok 32; Dohovor medzinárodnej organizácie práce č. 138 a 182);
6. vyjadrenie spokojnosti za vymenovanie *Marty Santosovej Paisovej* za osobitnú zástupkyňu pre násilie páchané na deťoch a uznáva vedúcu úlohu Medzinárodnej organizácie práce (ILO);
7. vyjadruje uspokojenie z rozvojovej spolupráce prostredníctvom darcov EÚ a vyzdvihuje holistický prístup k riešeniu otázky odstránenia detskej práce i nabáda členské štáty k aplikácii časovo ohraničených cieľov na zníženie a úplné odstránenie detskej práce do roku 2016;
8. vyjadrenie spokojnosti a plná podpora činnosti osobitnému zástupcovi OSN pre podnikanie a ľudské práva.

Obrázok O20 Rozdelenie detskej práce v regiónoch sveta podľa pohlavia za roky 1999 - 2008

(Zdroj: UNICEF SOWC 2010, <http://www.childinfo.org/labour.html>)

Vysvetlivky: * okrem Nigérie, ** okrem Číny, *** okrem Nigérie a Číny

Na obrázku je percentuálne rozdelenie detskej práce, pričom najčastejšie v celom svete pracujú chlapci. Až 36% ich pracuje vo Východnej a Južnej Afrike. Najmenej detí pracuje v Strednej a východnej Európe, podľa odhadov UNICEF-u len okolo 6% detí.

Detská práca sa nevyskytuje len v najmenej rozvinutých krajinách sveta, ale aj vo vyspelých ekonomikách na svete. Deti sú vo vyspelých štátoch predovšetkým využívané ako *marketingový prostriedok* – pre oblasť *reklamy*, aby pôsobili ako vnútorný psychický stimul pre zvyšovanie predaja výrobku alebo služby. Deti v reklamách, hlavne v tých televíznych, pôsobia na konzumenta reklamy ako nežný prvok. Deti sa tak stávajú nástrojom komerčného zneužívania pre trh – komercializácia trhu.

Čo to vlastne *reklama* je? Reklamu považujeme z marketingového poňatia za platenú formu *neosobnej prezentácie* a podpory myšlienky výrobkov alebo služieb ponúkaných na trh, za ktorú si identifikovateľný sponzor platí. Pojem reklama pochádza z latinského slova „*re-clamo*“, čo znamená podľa slovníka cudzích slov, *vyvolávať, kričať, často za účelom niekoho od niečoho odvrátiť*. Podľa Remišovej (1997) je v podmienkach trhového mechanizmu dôležitá pre úspešnosť predajnosti produktu práve reklama. „Reklama je teda všade. Jej význam dnes nikto nepopiera. Náklady s ňou spojené sú zahrnuté do ceny výrobku“. (Remišová, 1997, s. 187)

Aby reklama bola účinná, Remišová uvádza tri základné predpoklady: originalnosť, pravdivosť a spoločenskú úžitkovosť reklamy. V reklame ide o komunikačný „most“ medzi konzumentom reklamy a jej tvorcom, pričom jej základným účelom je poskytnúť spotrebiteľovi reklamy maximálne množstvo informácií o predávanom výrobku alebo službe. Reklamu členíme na tri druhy:

- *informatívna* (jej cieľom je informovať spotrebiteľa o produkte),
- *pripomínacia* (jej snahou je pripomenúť produkt konzumentovi, aby vedel, že produkt sa stále vyrába a ponúka na trh)
- a *presvedčovacia reklama* (väčšinou má až donucovací charakter, pretože má presvedčiť zákazníka, že práve ten produkt je najlepší, najkvalitnejší). Reklama sa vyskytuje v televízii, v bežnej tlači, v rozhlase, na internete, ale aj v letákoch.

Najčastejšie sa v reklamách vyskytujú deti, ktoré sú najohrozenejšou skupinou, pretože preberajú dosť často námety týchto reklám alebo v nich vystupujú. Týmto spôsobom sa snažia tvorcovia reklám presvedčiť deti, že to čo vidia v reklame s deťmi, je určené pre nich a nepriamo ich „doviesť“ ku kúpe tovaru alebo služby. Deti však vystupujú aj v reklamách neurčených priamo detskému konzumentovi. Sú akýmsi prvkom nežnosti a tým majú presvedčiť. Otázkou je či je to

etické zamestnávať deti v reklamách. Svojím spôsobom ide o prácu detí. Reklamné agentúry sa dohodli, že si vypracujú etický kódex, ktorý budú dodržiavať. Ako náhle by došlo k porušeniu kódexu, musí byť reklama stiahnutá z vysielania alebo tlače. Zákon o reklame č. 147/2001 Z. z. v znení neskorších predpisov vymedzuje v ktorých situáciách nesmie byť mladistvý, resp. maloletý človek použitý v reklamnom spote (napr. propagácia alkoholických a tabakových výrobkov a iné...). Mladiství väčšinou majú snahu aj napodobňovať, čo sa v reklamách vyobrazuje. Na tieto, ale aj iné atribúty ochrany maloletých a mladistvých musí dohliadať *Rada pre reklamu*.

Obrázok O21

Organizácia spojených národov (po anglicky *United Nations Organisation* – UNO, skratka UN) vznikla po druhej svetovej vojne 14. októbra 1945. Organizáciou jej podriadenou, venujúcou sa otázkam detí, sa nazýva UNICEF (*United Nations Children's Emergency Fund* – *Detský fond OSN*) – na obrázku logo organizácie. Je to apolitická organizácia, ktorá pomáha deťom na celom svete prostredníctvom príspevkov od dobrovoľných darcov. Vznikla v roku 1946 po druhej svetovej vojne. Propaguje práva detí a upozorňuje na ich dodržiavanie i snaží sa o prežitie a rozvoj detí. Má špecifické postavenie, pretože je jediným fondom OSN nefinancovaným zo zdrojov OSN, ale z vlastných zbierok. UNICEF pomáha deťom v piatich oblastiach:

- **voda** – zabezpečuje, aby všetky deti v postihnutých oblastiach mali prístup ku kvalitnej pitnej vode, hygiene; stará sa o dezinfekciu a čistenie vody;
- **vzdelanie** – zabezpečuje, aby deti mali základné vzdelanie rovnako aj pre chlapcov aj dievčatá; distribuuje učebné pomôcky pre deti a školí učiteľov i zriaďuje centrá pre deti z ulice;
- **zdravie** – zabezpečuje vakcináciu detí a dodáva vitamíny, lieky a siete proti komárom, pričom bojuje hlavne proti AIDS a závažným smrteľným ochoreniam;
- **ochrana** – zriaďuje centrá pre siroty – zabezpečujú základnú starostlivosť (strava, lieky, vyučovanie); propaguje detské práva a chráni deti pred násilím;
- **krízy** – stará sa o deti hlavne postihnuté vojnovým konfliktom alebo živelnou pohromou – predovšetkým dodávkami pitnej vody, vakcináciou, zriaďuje provizórne školy a pod. (UNICEF, <http://www.unicef.sk/sk/unicef/poslanie-svet/>)

Pojem „*detské práva*“ alebo „*práva dieťaťa*“ berú do úvahy deti a mladistvých, čiže jednotlivcov mladších ako 18 rokov. Okrem OSN sa oblasti detských práv, v našich domácich podmienkach, venuje aj Rada Európy, Európska únia, ale aj Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (OBSE). Koncepcia detských práv sa začala rozvíjať v 17. storočí, prostredníctvom J. A. Komenského, pretože prispel k propagácii práv dieťaťa. Dôležitým obdobím pre rozvoj detských práv bolo obdobie po 2. sv. vojne. Od kedy sa traduje, že človek sa považuje za dospelého vo veku 18-tich rokoch. Vo svete však prebiehajú experimenty, či vek dospelosti neznižujú na 16. rok veku dieťaťa.

Afrika je práve kontinentom, v ktorom sú detské práva najmenej dodržiavané, podľa Samsona najmä v týchto oblastiach:

- „detská migrácia,
- detské otroctvo, zmluvné otroctvo,
- detská práca,
- obchod s deťmi,
- nasadzovanie detí v ozbrojených konfliktoch.“ (Samson, Ľudské práva – práva detí, 11. Kapitola : Afrika a práva detí, 2008, s. 28)

Obrázok O22

Ako prvá deklarácia na ochranu detských práv mala názov „*Deklarácia práv dieťaťa*“, ktorú OSN prijalo v roku 1959. Tento dokument zasahuje celkovo do desiatich oblastí odmietnutia diskriminácie detí: podľa rasy, farby, pohlavia, jazyka, náboženstva, národného alebo sociálneho pôvodu, majetku, rodového alebo iného postavenia dieťaťa. Základnou podmienkou dokumentu je, aby vývin dieťaťa bol harmonický a dieťa sa vyvíjalo v zdraví. Ak však dieťa je mentálne, fyzicky alebo sociálne postihnuté, vyžaduje sa s ním špeciálne zaobchádzanie. Za základ dokumentu považujeme skutočnosť, že sa zakazuje zamestnať dieťa pred dovŕšením veku dospelosti, prípadne príslušného veku pre prácu. Zásady v tomto dokumente sa bližšie a obsiahnejšie rozpracovávajú v základnom dokumente OSN pre oblasť detskej populácie – v *Dohovore o právach dieťaťa*. Medzinárodná zmluva – *Dohovor o právach dieťaťa*, bol prijatý v OSN v roku 1989. Pristúpila k nemu aj vtedajšia Česká a Slovenská federatívna republika v roku 1990 a neskôr po rozdelení ČSFR aj Slovenská republika od 1.1.1993. V roku 2000 bol v OSN

prijatý Opčný protokol k Dohovoru o právach dieťaťa a o predaji detí, detskej prostitúcii a detskej pornografii.

Za *dieťa* podľa Dohovoru o právach dieťaťa (ďalej Dohovor), ktoré prijalo Valné zhromaždenie OSN 20. 11. 1989, chápeme „každú osobu mladšiu než 18 rokov, ak sa dospelosť podľa zákona nedosahuje skôr.“ Povinnosťou štátu je, aby práva detí boli dodržiavané bez výnimky na každé dieťa rovnako. Podľa Arnoldovej (2004, s. 117) sa „Dohovor opiera o štyri hlavné princípy – *nediskriminácia, najlepší záujem dieťaťa, právo na zachovanie života a vývin, rešpektovanie názoru dieťaťa.*“ Dohovor vymedzuje tieto *detské práva*:

- **Právo na život, mať meno a štátnu príslušnosť od narodenia.**

Každé dieťa má právo tým, že sa narodí na svoj život, pričom za právo na život má právo aj ešte nenarodené dieťa, pretože dieťa aj chce žiť, ale niekedy dôjde k umelému prerušeniu tehotenstva. Dieťa má mať svoje meno, aby získalo identitu a musí niekde patriť, do určitého spoločenstva ľudí – má právo na štátnu príslušnosť.

- **Všetky deti majú právo na starostlivosť a lásku.**

Pre každé dieťa je nesmierne nevyhnutné, pre jeho harmonický vývin a rozvoj jeho osobnosti, aby bolo obklopené starostlivosťou a porozumením, pričom musí pociťovať lásku svojich blízkych, ale aj okolia. Dieťa by sa nemalo v útlove veku odčleňovať od matky. Deti, ktoré nemajú vlastnú rodinu, sú odkázané na starostlivosť štátu, pričom musí im byť poskytnutá adekvátna starostlivosť ako keby boli v domácom prostredí.

- **Všetky deti sú si rovné**

Všetky deti sú si rovné, nech vyznávajú akékoľvek náboženstvo, majú rôznu farbu pleti (rasy), rôzne pohlavie, rôznu reč (pôvod), rôzne politické, národné, majetkové, či iné sociálne postavenie. V súčasnosti existuje v mnohých krajinách mnohorakosť kultúr a je nesmierne dôležité, aby si dieťa jednak zachovalo svoju kultúru, ale prispôbilo sa aj kultúre krajiny v ktorej žije, ide predovšetkým o utečencov.

- **Každé dieťa má právo na dostatok zdravej výživy, bývanie a lekársku starostlivosť.**

Dieťa má právo na sociálne zabezpečenie krajiny. Je potrebné, aby štát podporoval správny vývoj dieťaťa a preto by sa mala venovať aj špeciálna starostlivosť matkám. Dieťa má právo, aby malo aspoň minimálny štandard bývania. Každé dieťa má právo na lekársku starostlivosť, aby jeho vývin nebol ohrozený chorobou alebo úrazom.

- **Každé dieťa má právo na vzdelanie.**

Dieťa má nárok na bezplatné vzdelávanie, minimálne na základnom stupni. Má dostať kvalitné vzdelanie a možnosť študovať neskôr na strednej alebo vysokej škole. Deti zo

znevýhodnených rodín by mali byť finančne podporované, ak sa v nich ukrýva talent, a majú záujem rozvíjať svoje schopnosti prostredníctvom štúdia.

- **Každé dieťa má právo na hru a voľný čas.**

Dieťa by malo mať svoj priestor na svoju realizáciu. Má právo na hru, čím si zdokonaľuje svoj mentálny vývoj. Veľmi dôležité je využitie voľného času u detí. Je potrebné, aby každé dieťa sa venovalo svojmu koníčku a tak efektívne využilo svoj voľný čas.

- **Deti nesmú pracovať.**

Deti by nemali byť zneužívané na pracovné aktivity. Narušuje sa tým ich harmonický vývin, pretože dochádza vo svete veľmi často k porušovaniu tohto najdôležitejšieho práva dieťaťa. Ročne mnoho detí umrie v dôsledku nevyhovujúcich pracovných podmienok. Týka sa to najmä chudobných krajín sveta. Aj keď sa detská práca vyskytuje aj vo vyspelých krajinách sveta, ale v oveľa menšom meradle.

- **Deti nesmú byť týrané.**

V mnohých chudobných krajinách dochádza k tomu, že deti sú týrané. Jedná sa v prvom rade o mučenie, väznenie, bitie a pod. Na týranie môžeme nazerať aj z druhého uhľa pohľadu. Týranie môže byť aj v domácom prostredí, dieťa je buď fyzicky napádané alebo sa jedná o psychické týranie. To má za následok sociálne vylúčenie dieťaťa z bežného života. Tieto deti dosť často trpia psychickými poruchami a traumami. Štáty sa musia snažiť predchádzať násiliu páchané na deťoch a patrične takéto porušenie aj trestať, aby k nemu nedochádzalo.

- **Deti sa nesmú stať obeťami násillia a vojny.**

V mnohých afrických krajinách v súčasnom období dochádza k páchaniu násillia na deťoch vo vojnových konfliktoch. Deti sa často stávajú utečencami a ich cesty smerujú do vyspelých európskych krajín. Utečenecké tábory v týchto chudobných krajinách sú dosť často bez akéhokoľvek prístupu k pitnej vode, strave a zdravotníckemu ošetrovaniu. Často umierajú v dôsledku podvýživy a chorôb (cholera, týfus a iné). Avšak na deťoch sa pácha násillie aj v domácom prostredí, sú dosť často zneužívané, sú na nich páchané najrôznejšie zločiny (napr. ženská obriezka v Afrike).

- **Deti nesmú byť sexuálne zneužívané.**

Štáty sa musia snažiť zabrániť akémukoľvek zneužívaniu detí. Jedná sa prevažne o rôzne zneužívanie detí formou sexuálneho vykorisťovania. Často sa stávajú predmetom obchodovania a sú zneužívané na pornografické a iné sexuálne služby. Nutné je, aby štáty na celom svete chránili deti pred sexuálnym vykorisťovaním a zneužívaním prostredníctvom prostitúcie a pornografického priemyslu.

- **Deti majú právo vyjadriť svoje názory.**

Dieťa má právo slobodne vyjadriť svoj názor. Každý názor je len názor. Má právo sa vyjadriť v každej situácii, bez rozdielu, či sa jedná o správne vyjadrenie pocitov, myšlienok. Je však dôležité, aby dieťa aj prijímalo názor iných. Dieťa svojim názorom formuje svoju osobnosť, stáva sa sebestačným vo svojom vyjadrovaní a stráca strach z podceňovania.

- **Deti majú právo zvoliť si svoje vierovyznanie.**

Každé dieťa má právo na náboženstvo, ktoré buď vyznávali jeho predkovia v rámci svojej kultúry alebo sa jedná o jeho vlastné presvedčenie o výbere vierovyznania. Existujú krajiny – predovšetkým moslimské – v ktorých dochádza k utláčaniu iných foriem náboženstiev (kresťanstva, judaizmu). Každý deň je poznačený konfliktami ohľadne náboženského vierovyznania. V Európe to bolo Severné Írsko, kde medzi sebou bojovali dva znepriatelené tábory náboženstiev – katolíckeho a evanjelického, pričom ide o kresťanské náboženstvá.

- **Deti majú právo stretávať sa a združovať podľa vlastného výberu.**

Dieťa vo svojom voľnom čase má právo voľne sa stretávať s deťmi, s ktorými sa cíti dobre a dávajú mu pozitívne predpoklady vývoja. Môže byť ovplyvnený a navedený aj na „zlé chodníčky“, vtedy musí nastúpiť facilitátor – rodič, aby danú situáciu riešil a dieťa uviedol na správnu cestu a správny výber svojich kamarátov. Deti sa stretávajú aj v rôznych krúžkoch v rámci svojich voľno-časových aktivít.

- **Deti majú právo na prístup k informáciám.**

Každé dieťa bez rozdielu má právo na prístup ku kvalitným informáciám vhodné jeho veku. V praxi sa často stretávame, že deťom sa podsúvajú informácie, ktoré by dieťa v danom veku nemalo vedieť a mali by byť pre neho cenzurované. Dieťa si má vedieť vybrať, ktorá informácia je pre neho užitočná a správna, aby sa jeho vývoj uberal správnym smerom.

Následkami porušovania jednotlivých článkov *Dohovoru* môžu mať podľa Šošku (2004, s. 72 – 73) negatívne dopady na zdravie dieťaťa. Rozlišuje psychické a fyzické následky.

Psychickými následkami sú predovšetkým:

1. „poruchy nálad: depresia, agresia, mánia;
2. poruchy neurotické: fóbia;
3. poruchy osobnosti: schizofrénia;
4. poruchy príjmu potravy: bulímia, anorexia;
5. suicidálne správanie (správanie vedúce k úmyselnému a vedomému ukončeniu života – požitie liekov a drog);

Fyzické následky:

1. zranenia viditeľné (modriny, odreniny, zlomeniny, popáleniny a krvácanie);
2. zranenia neviditeľné.“ (Šoška, 2004, s. 72 – 73)

Samson (2008) člení detské práva vo všeobecnosti v piatich základných skupinách, ktoré by nemali byť upreté žiadnemu dieťaťu:

- „právo na bývanie;
- právo na život spolu s rodičmi, resp. príbuznými;
- právo na rozvoj vlastnej osobnosti;
- právo na rozvoj vlastného talentu;
- právo na to, aby dieťa (resp. dospelávajúci človek) bolo rešpektované.“ (Samson, Ľudské práva – práva detí, 5. Kapitola : Ľudské práva a práva dieťaťa, 2008, s. 17)

Vo svete dochádza dosť často k *porušovaniu detských práv* a preto je nevyhnutná ich ochrana. *Ochranou práv dieťaťa* sa zaoberajú viaceré medzinárodné mimovládne organizácie: *UNICEF, Amnesty International, Výbor pre Práva dieťaťa pri OSN* a iné. Amnesty International zverejnila rôzne prípady porušovania detských práv vo svete. Môžeme uviesť ako príklad nasledujúce porušenia. V bývalom *Zaire* (dnes Konžská demokratická revolúcia) v 90-tich rokoch 20. stor. boli využívaní tzv. detskí vojaci. Ak by sa pokúsili o útek pravdepodobne by sa im to určite nepodarilo. V mnohých krajinách rovníkovej Afriky sú deti členmi „spiacich“ armád, ktoré v súčasnosti nebojujú, ale deti sú ako záloha. Koncom 20. stor. boli zaznamenané aj prípady mučenia a zlého zaobchádzania s deťmi v *Alžírsku*. Deti boli väznené a zadržované bez ich súhlasu. Dokonca sú prípady zlého zaobchádzania policajných zložiek v *Bangladéši*. Deti sú tam brutálne bité obuškami, bambusovými palicami, i dokonca vyvesované na strop. Dosť rozšírené je aj mučenie vodou. Mnoho detí neuneslo silu mučenia a umreli. Bangladéšski policajti sú vo väčšine prípadov nezastihnuteľní pri čine. Len málo z nich sa dostane do „rúk“ spravodlivosti a pred súd. Okrem mučenia, sú porušované práva detí aj tým, že nemajú čo jesť a žijú v obrovskej chudobe. Jedným z príkladov môžeme uviesť *brazílske mesto Rio de Janeiro*, ako mesto protipólov, kde pri sebe existuje bohatstvo a chudoba. Deti sú nútené žobrať, žiť a pracovať na ulici.

Obrázok O23

Detské práva sú porušované najmä v oblastiach:

- *právo dieťaťa na súkromný a rodinný život* (pokojné bývanie, listové tajomstvo, kamerový systém v školách, sexuálna orientácia, zdravotný hendikep, a iné);
- *právo na život* (hlavne v USA a niektorých krajinách Ázie, Ameriky a Afriky dochádza k popravám detí, ktoré si ešte neuvedomujú príčinu svojho konania a interrupcia – umelé prerušenie tehotenstva – otázka *interrupcií* v spoločnosti nemá jednotný morálny a etický rozmer, názor);
- *právo dieťaťa na ochranu proti krutosti a zneužívaniu* (predovšetkým „obchod s bielym mäsom“, sexuálne zneužívanie, telesné tresty, väznenie, a iné).

4 Hodnota zodpovednosti a ekonomické cnosti

Pojem *hodnota* znamená určitú formu priority, ľudského snaženia. O hodnote hovoríme vtedy, ak zodpovedá nejakej túžbe, vedie k naplneniu konkrétneho cieľa, je hnacím motorom ľudského snaženia. Človek má svoj hodnotový rebríček, rebríček hodnôt, pričom sa počas jeho života menia, preto každý človek koná rozdielne. Lencz (2002, s. 48 – 49) člení základné hodnoty na:

1. *Infra – ľudské hodnoty* (hodnoty poriadku zmyslov – majú príjemný akcent a biologické hodnoty – za základnú hodnotu sa považuje *zdravie*) – jedná sa o hodnoty, ktoré nerobia človeka človekom;
2. *Ľudské, ale infra-morálne hodnoty* – podľa Lencza napomáhajú porovnať vonkajšie kvality ľudí samotných:
 - a) *ekonomické hodnoty* – jedná sa o hodnoty ako prosperita vs. úpadok, úspech vs. neúspech a iné protiklady,
 - sú hodnoty, ktoré možno nazvať „*eudaimonickými*“ hodnotami. Téma ekonomické hodnoty premostuje etické zásady, postoje človeka, hodnotovú orientáciu jednotlivca, ale aj jeho postoje k aspektom života. Vzťah človeka k ekonomickým hodnotám má výrazný a rozhodujúci vplyv na výber jeho povolania, pretože určuje smerovanie človeka a jeho vytvorenie si vzťahu k peniazom, k ich hodnote. V súčasnosti dochádza k uprednostňovaniu peňazí pred prosociálnymi hodnotami (darovanie, finančná pomoc,...). Je potrebné, aby pedagóg vytvoril aj viacero aktivít súvisiacich s peniazmi (akú majú pre nich hodnotu, čo si môžu za ne kúpiť, či ma peniaze ovládajú atď.)
 - vyskytujú sa tu 2 prvky: objektívny (je prítomný v istých situáciách – vlastným napr. majetok, bohatstvo atď.) a subjektívny prvok (daný subjekt sa nachádza v konkrétnom stave (som bohatý, som majetný atď.);
 - b) *hodnoty duchovného charakteru* – do tejto kategórie zaraďujeme *noetické hodnoty* (jasnosť úsudku – zaoberá sa ním logika, hĺbka osobnosti, pravda a iné), *estetické a umelecké hodnoty* (dobrý vkus, krásna a iné), *spoločenské a sociálne hodnoty* (považujeme za ne najmä harmóniu, prosperitu, schopnosť nadviazať dobré vzťahy a iné) a *vôľové hodnoty* (vytrvalosť, vypätie, iniciatívnosť, sila charakteru, húževnatosť a iné);
3. *Morálne hodnoty* sú hodnoty podmienené vôľou človeka. Jedná sa o hodnoty, podľa ktorých hodnotíme človeka, posudzujeme ho podľa nich, pričom meriame hodnotu v zmysle úsudku, či je človek „*dobrý*“ alebo „*zlý*“. Sú to normy „*dobra*“ a „*zla*“, ktoré ovplyvňujú správanie

jednotlivca v spoločnosti. Morálne hodnoty majú pôvod od ľudí samotných, pretože si ich spoločnosť sama vytvorila. Medzi rôznymi hodnotami existuje aspoň jedna, ktorá odlišuje ľudí navzájom. Ak je človek napr. vzdelaný, morálne môže byť hodnotený ako „zlý“ človek, pretože iné hodnoty spôsobujú jeho negatívne hodnotenie od iných ľudí. Pričom to platí aj naopak, človek môže byť morálne „dobrý“, aj keď je napr. chudobný. Morálnu hodnotu preto môžeme považovať za výnimočnosť, jedinečnosť u každého človeka, čím sa líši od iných ľudí. Lencz definuje aj *charakteristické črty morálnej hodnoty*:

- a) „ako každá iná hodnota aj morálna hodnota má objektívny a subjektívny aspekt. Týka sa objektu v zmysle ľudského činu pre toho druhého, na ktorého sa moja činnosť vzťahuje (pomáhať blížnemu v núdzi je dobro samo o sebe, brať niekomu čo mu patrí je zlom), ale táto hodnota zasahuje aj subjekt konajúceho ako prostriedok činnosti (chcieť pomôcť blížnemu v núdzi je dobro a osoba, ktorá má dobrú vôľu, je práve veľkosťou tejto dobrej vôľe dobrou; okrádať je zlo a osoba, ktorá má vôľu druhých okrádať, je v miere, v ktorej má takúto vôľu, zlou osobou).“ (Lencz a kol., 2002, s. 50);

Obrázok O24

- b) morálna hodnota je pozitívne cenená a hodnotená, je to jedinečné čo má v sebe človek, pretože osobu hodnotíme ako dobrú, spravodlivú a pod.;
- c) morálne hodnoty majú charakter transcendentálnosti, musíme sa dočasne vzdať tzv. vyššej hodnoty v prospech nižšej morálnej hodnoty. „Nikdy nemožno podriaďovať morálnu hodnotu inej. Odtiaľ vyplýva aj nutnosť porovnať všetky hodnoty s morálnu hodnotou. Ak napríklad má niekto žiť len preto, aby žil morálne, nie je dovolené napríklad zachrániť život za cenu, že sa bude konať nemorálne.“ (Lencz a kol. 2002, s. 51);
- d) morálne hodnoty dávajú životu svoj zmysel, pretože určujú kvalitu života a stávajú sa hodnotou osoby, ktorá sa dá porovnávať s inými ľuďmi;
- e) morálna hodnota má svoju jedinečnosť, vyjadruje charakter človeka, pretože človek ju môže získať len pre seba a tak sa človek líši od ostatných ľudí.

4. *Náboženské hodnoty* sú hodnoty, ktoré vyplývajú vo vzťahu k Bohu samotnému. Tieto hodnoty vyznávajú silne nábožensky orientované osoby. U mladších ľudí sú skôr len akýmsi doplnkom, inklinujú ku nim a sú prispôsobené v súčasnosti svojim voľnejším poňatím. Hodnotový systém, resp. rebríček hodnôt moderného človeka je do istej miery ovplyvnený náboženským myslením a vierou v Boha.

Keď poznáme pojem *hodnota*, je potrebné vysvetliť si pojem *zodpovednosť*. *Zodpovednosť* chápeme ako istú morálnu vlastnosť človeka, ktorá predpokladá doplňujúci vzťah medzi skutkami človeka na jednej strane a na strane druhej jeho svedomím. Klopfer nahliada na zodpovednosť aj z právneho pohľadu. „Pojem zodpovednosť pochádza z právnej vedy a súvisí s povinnosťou niesť následky za nejaký čin. Právna zodpovednosť sa prejavuje v tom, že ja ako občan, ako predstaviteľ nejakej inštitúcie, alebo ako človek vykonávajúci nejakú funkciu som za ňu prevzal zodpovednosť a možno ma posudzovať podľa toho, ako ju plním. Mravná hodnota tejto zodpovednosti vyplýva z toho, že človek svoj záväzok prevzal dobrovoľne a bez nátlaku. Z hľadiska etiky zodpovednosti je rozhodujúce, že následky svojho konania človek podrobuje morálnemu hodnoteniu (rovnako ako v etike úžitku).“ (Klopfer, 1994, s. 16)

Etika zodpovednosti má osobnostný charakter. Je to živý typ etiky, pričom je základom pre morálnu voľbu človeka, ovplyvnenú svedomím a presvedčením človeka. Pri plnení vyšších princípov je dôležité sledovať, ako subjekt uvažuje. Mal by uvažovať práve o dôsledkoch svojho konania vo svojom uvažovaní a úsudku. Etika zodpovednosti sleduje dva aspekty a to *etický* – morálneho hodnoty a *právny* – právna zodpovednosť je pred zákonom. Upozorňuje na nechcené účinky ľudského konania – môžu byť pozitívne a negatívne. Ak sú pozitívne účinky ľudského konania, tak sa stávajú len „plusom“ pre naše konanie. Naopak tie negatívne ovplyvňujú ľudské konania v zmysle, ako by to mohlo ovplyvniť čin, ktorý osoba spácha.

Etika zodpovednosti podľa Klopfera (1994) upozorňuje priamo na neúmyselné vedľajšie účinky ľudského konania. Ak sú vedľajšie účinky etického konania hodnotené ako *dobré*, tak nespôsobujú problém. Naopak, tie *zlé*, spôsobujú negatívny problém, pričom s nimi musíme rátať, pretože nikdy nie je etické konanie vždy považované za dobré. Klopfer sleduje aj pojem zodpovednosti z dvoch aspektov:

- *„geografický aspekt* – nastoľuje otázku, či sme spoluzodpovední za klimatické zmeny v rôznych častiach sveta (za ozónovú dieru nad Antarktídou, za zachovanie dažďových pralesov v Brazílii, a či máme preto zakázať dovoz exotického dreva);
- *historický aspekt* – upozorňuje na otázku zodpovednosti aj pred budúcimi generáciami za to, ako zaobchádzame so strategickými surovinami, ako je napríklad ropa. Máme cítiť

zodpovednosť pred ľuďmi, s ktorými sa pravdepodobne osobne nikdy nestretáme?“ (Klopfer, 1994, s. 17)

V rámci etiky zodpovednosti môžeme sledovať fenomén *difúzie zodpovednosti*. Difúzia zodpovednosti nastáva v situácii, keď sa človek ocitne v hraničnej situácii a v situácii núdze. Vyskytuje sa v situácii, kedy nechceme z určitých objektívnych a subjektívnych dôvodov v mase ľudí poskytnúť prvú pomoc (resp. nevyhnutnú pomoc). Je to stav, kedy si mnohí ľudia uvedomujú, že poskytnutím pomoci by spôsobili dotýčnej osoby zranenia, resp. by sa mohli „zosmiešniť“. Ak však dôjde k tejto situácii, tvárime sa ako keby sa nič nestalo, pretože je okolo nás veľa ľudí a očakávame, že práve niekto z nich tú nevyhnutnú prvú pomoc poskytne. A preto nastáva situácia – paradox, pretože si človek uvedomuje, že sa určite niekto v okolí vyskytuje, ktorú dokáže poskytnúť prvú pomoc. Tak to platí aj pri ochrane životného prostredia.

Etika zodpovednosti sa dosť často dáva do protikladu s *etikou zmýšľania*, ktorá považuje morálne konanie, ktoré vychádza z určitého princípu všeobecne univerzálne platného. Etika zmýšľania dáva podmienku, aby sa človek správal vždy podľa tzv. vyšších princíпов. Človek je ovplyvnený do istej miery svojim presvedčením, subjektívnym zmýšľaním. Kant (na obrázku) napríklad požaduje, aby sa človek správal podľa kategorického imperatívu („*Konaj tak, aby maxima tvojej vôle vždy mohla byť zároveň princípom všeobecného zákonodarstva.*“) a to v každej životnej situácii.

Obrázok O25

Myšlienky zodpovednosti v rámci etiky zodpovednosti rozvíjal v 19. stor. *Max Weber*. Zaoberal sa myšlienkami ohľadne uvažovania politikov a preto im odporúčal, aby uvažovali o svojich cieľoch, ale aj o dôsledku svojho konania, t.j. o svojich činoch. Tvrdil, že najskôr ako človek sa človek pustí do svojho konania, má mať na mysli realitu, ktorá ho obklopuje so všetkými jej nedostatkami. Max Weber tvrdil, že politik musí mať svoju charizmu, vášeň, ale aj mimoriadne vodcovské schopnosti a zmysel pre úsudok, aby to pôsobilo len na rozvoj jeho profesionalizmu a znalosti v danej problematike a nie na úkor mravného správania a konania.

Politik musí prijať etiku konečného dôsledku a etiku zodpovednosti. Max Weber sa snažil objasniť vplyv *etiky* a *politiky*. Snaží sa priblížiť univerzálnu etiku s etikou presvedčenia. Absolútna etika sa pre neho stáva nedosiahnuteľnou a neprijateľnou, pretože by museli etiku dodržiavať všetci a to nie je možné. Tí, ktorí by ju nedodržiavali, by sa mohli na nej obohatiť. A preto vyzdvihuje skutočnosť, že buď „všetci“ alebo „nikto“. *Absolútna etika* by mohla v spoločnosti platiť len za podmienky, že by súčasné ľudstvo vymrelo a nové ľudstvo by bolo vychovávané na nových „ľudskejších“ princípoch. To sa dá dosiahnuť podľa neho len vtedy, ak by existovala viera napríklad v Boha, ako určité etické presvedčenie o zmene postojov, myslenia a úsudku. Podľa neho človek, ktorý vyznáva zásady etiky zodpovednosti, počíta s nedostatkami ľudí. A preto len hodnoty všeobecne uznávané môžu zmeniť chápanie a ciele jednotlivca a spoločnosti. Len eticky zodpovedný človek sa cíti byť zodpovedný za svoje vnútorné vlastné presvedčenie, pričom si ho stále udržiava. V rámci politického chápania dejín ľudstva tvrdí, že vládnuca strana je v etickej nevýhode, pretože opozícia vie a chce argumentovať etickými princípmi. A práve preto je dôležité, aby fungovali demokratické princípy v štáte. Hlavne pred voľbami dochádza v krajine k nástupu opozície k moci, ktorá argumentuje neschopnosťou svojich predchodcov.

Obrázok O26

Max Weber tvrdí, že po vystriedaní vlád, ktorá vládla a nahradila ju bývalá opozícia, vzniká v štáte deformácia etických princípov. V minulosti došlo k viacerým zmenám vo fungovaní štátu a šírení novej ideológie. Napr. v Taliansku v rokoch 1923 – 1945 (fašizmus), v Nemecku v rokoch 1933 až 1945 – nacizmus a v bývalom Sovietskom zväze (1917 – 1991) vláda socializmu.

Etika zodpovednosti je založená na štyroch základných komponentoch (prvkoch):

1. Kto je zodpovedný?

Snaží sa nájsť zdroj zodpovednosti. Buď je zodpovedný samotný jednotlivec alebo skupinový subjekt – spoločnosť.

2. Pred kým (čím) sme zodpovedný? (Klopper – „Komu sme zodpovedný?“)

Je to naše svedomie, viera v Boha, príroda, spoločnosť, budúce generácie?

3. Za čo sme zodpovedný?

Zodpovedný sme za všetko čo sme spôsobili, či už patrne alebo nepatrne. Za všetky spôsobené efekty svojho ľudského konania a bytia. Človek je zodpovedný za každý čin, ktorý spôsobil.

4. Podľa akých kritérií sme zodpovedný?

Dávame si otázku, či existuje kritérium, na základe ktorého zisťujeme našu zodpovednosť, resp. nezodpovednosť. Podľa čoho ju budeme posudzovať?

Okrem etiky zodpovednosti poznáme aj etickú kategóriu – *etiku cnosti*. Čo vlastne *cnosť* je? Za *cnosť* Klopper považuje „v etickom zmysle určitú „súcnosť“ alebo, ako povieme dnešným jazykom, „schopnosť“ konať na základe určitých hodnôt.“ (Klopper, 1994, s. 11)

Cnosť je stála a trvalá dispozícia človeka konať dobro. Pochádza z gréckeho slova „*araté*“ a latinského vyjadrenia „*virtus*“, znamená trvalý a ustálený sklon a postoj, konať dobro. *Cnosť* umožňuje človeku konať len dobré skutky a tak dať zo seba len to najlepšie, čo človek vlastní a je tým výnimočný. *Etika cnosti* je vedou o cnostiach, ktorá berie ako základ schopnosť človeka konať na základe určitých hodnôt (umenie, pochopenie, pravdivosť, spravodlivosť, striedmosť, odvážnosť a iné). Charakteristickou črtou *etiku cnosti* je vnútorný súlad medzi *šťastím* a *cnosťou*.

Etika cnosti pojednáva o poznatku, že človek ako individuum sa rozhoduje na základe svojich stabilných postojov k životu. Životnou skúsenosťou človek získava *cnosť*. Táto etická kategória nie je veľmi produktívnym východiskom pre morálnu dilemu.

Z historického pohľadu sa etikou cnosti zaoberali ako prvý grécky staroveký filozofi – *Aristoteles* a *Platón*, neskôr v stredovekom kresťanskom chápaní sveta – *Tomáš Akvinský* a novoveké chápanie cnosti vysvetľuje ako sekundárne cnosti, pretože sú nahrádzané inštrumentálnymi a funkcionálnymi občianskymi cnosťami.

Aristoteles pod pojmom *cnosť* chápe ľudskú *cnosť* ako duševnú zdatnosť. *Cnosti* rozdeľuje na:

- *Cnosť založená na vôli – etické cnosti* – v rámci nich „hľadá správnu mieru v konaní, orientuje iracionálnu časť duše v zmysle tzv. *učenia o mesótes* (z gr. prostredný). Skutočnosť ako etická *cnosť* sa nachádza uprostred medzi zbabelosťou a nerozvážnosťou.“ (Klopper, 1994, s. 11) Za

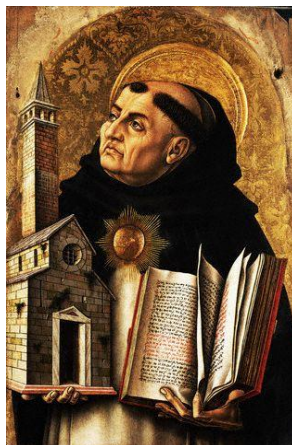
tieto cnosti považujeme napríklad štedrosť, striedmosť človeka, štedrosť, česť, priateľstvo, pravdivosť, veľkorysosť, odvážnosť atď.

- *Cnosť založená na rozume (dianoetická cnosť; gr. diánoia – rozum)* – „ako je napríklad schopnosť bystrého úsudku, múdrosť alebo vedecké myslenie. Aristoteles označuje za rozumného toho, kto je schopný nájsť vo svojom konaní správnu strednú cestu, a za múdreho toho, kto po celý svoj život dokáže smerovať k naozajstnému šťastiu.“ (Klopfer, 1994, s. 11 – 12) Za tieto cnosti môžeme považovať napríklad chápacosť, múdrosť, umenie a iné.

Podľa *Aristotela* sa cnosti človeka vzťahujú na *konkrétne činy človeka*, pre ktoré sa rozhodne. Ide o pocity jedinca, ktoré môžu byť príjemné, ale aj nepríjemné a cnotný život tak v človeku vyvoláva príjemné alebo nepríjemné pocity, pretože koná dobre a správne. Podľa Klopfera Aristoteles uznáva cnosti:

Platón, ako Aristotelov učiteľ, uznával 4 základné cnosti: *múdrosť, statočnosť, rozvážnosť* a ekonomickú cnosť (*spravodlivosť*). Podľa neho je cnosť stav, v ktorom sa duša človeka približuje k cieľu a dá sa to dokázať prostredníctvom troch častí duše: myslenie, vôľa a žiadostivosť. Kategóriu *zdatnosti* rozoberá na 4 ďalšie podkategórie: *múdrosť, statočnosť, umiernenosť (rozvážnosť)* a *spravodlivosť*.

Obrázok O27

Kresťanské stredoveké učenie o cnostiach významne poznačil svojimi myšlienkami *Tomáš Akvinský*. V stredovekom kresťanskom učení sa vyzdvihuje dôležitosť trom základným cnostiam – viera, nádej a láska. Tomáš Akvinský člení cnosti na rozumové, mravné a teologické cnosti. Podľa neho nemôžu existovať mravné cnosti bez rozumových cností. *Intelektuálne cnosti* sú predovšetkým *múdrosť* a *vedenie*, *rozumové cnosti* (hlavne *umenie*) a základné *cnosti kresťanského stredoveku* (viera, nádej a láska).

V *novovekom chápaní* sa jedná o cnosti odlišné od predchádzajúceho obdobia, pričom dôležitosť získavajú cnosti sekundárne (odvodené) cnosti. Tieto cnosti sú predovšetkým

ekonomicky orientované. Jedná sa hlavne o cnosti priamo naviazané na ľudské konanie (*poctivosť*), pomoc slabším spoluobčanom na princípe *solidarity* a cnosti orientované na chápanie hodnoty peňazí (*sporivosť*, *umenie hospodáriť*) a schopnosť človeka zhodnocovať statky a peňažné zdroje (*podnikavosť*).

V novovekom chápaní peňazí a ich hodnoty je dôležitá cnosť – *sporivosť*. Sporivosť je vlastnosť toho, kto je subjektom sporenia, t.j. človeka samého. Chápeme ju ako dobrú vlastnosť človeka, ale všetkého veľa môže škodiť. V súčasnej dobe sporiť môže každý človek, ktorý má prebytočné finančné zdroje. Ide o schopnosť človeka vedieť hospodáriť s peniazmi – mať tzv. *umenie hospodáriť*. Všetko okolo nás a hlavne konzumný spôsob života nás priam tlačí, aby sme peniaze skôr utrúcali a nie ich šetrili. Môžeme si položiť otázku, či aj štát, ako spoločenstvo ľudí, vie sporiť a vie správne hospodáriť? Závisí to do veľkej miery od vládnucej strany (strán), ktoré sú pri moci hospodária s verejnými zdrojmi. Je preto nesmierne dôležité, aby štát vedel správne hospodáriť so zdrojmi, ktoré získa, ale aj ich správne alokovať do oblastí života, ktoré potrebujú podporu.

Obrázok O28

S umením hospodáriť úzko súvisí aj ekonomická cnosť človeka – *podnikavosť*. Pre podnikateľov je *podnikavosť* univerzálna podnikateľská cnosť. Je charakteristická tým, že podnikateľ, ak chce podnikáť, je priamo nútený vstupovať „do priepasti“. Ak nič nevyskúša, tak je to pre neho neúspech. A práve preto podnikavosť je akoby cnosť pre podnikateľa, ktorý sa pustí do práce a uplatňovaniu podnikateľských myšlienok naplno. S tým súvisia aj kladné výsledky z dobrej podnikavosti. Ak sme spoločnosťou, ktorá je známa po celom svete, tak jednoznačne zdrojom pre našu spokojnosť v podnikaní je práve cnosť – podnikavosť. Podnikavosť sa dá uplatňovať na všetky príležitosti, výzvy, ale aj na problémy, ktoré sa vyskytnú v podnikaní.

Výraznou prekážkou v podnikaní je práve kvalita podnikania v danej krajine. Aká je v skutočnosti situácia pre podnikateľov, čo sa týka začiatku podnikania, ochrany podnikateľov, daňová legislatíva pre podnikateľov, ale aj ukončenie podnikania. Či sa práve ona nestáva „brzdou“ cnosti podnikavosti. Podnikavosť si vyžaduje *zodpovednosť* za seba, svoju rodinu,

svojich zamestnancov. Je aj určitým rizikom pre podnikateľa, pretože sám podnikateľ nevie, ako sa situácia v podniku a jeho okolí môže zmeniť.

V súčasnej dobe je viditeľným presun od egoizmu k *solidarite*. Solidarita a sociálna spravodlivosť sú vzájomne prepojené pojmy (solidarita vs. spravodlivosť). *Solidarita* priamo nadväzuje teda na sociálnu politiku štátu – ekonomická kategória. Solidarita je určitou formou aj povinnosťou voči druhým ľuďom. Vzájomná pomoc je nevyhnutná v dôsledku spoločenských záujmov a potrieb. Solidarita znamená dobrovoľnú spoločenskú súdržnosť, je to ochota človeka ku vzájomnej pomoci v rámci nejakej sociálnej skupiny. Slovo *solidarita* pochádza z latinského slova „*solidus*“ – pevný, celistvý. V období Francúzskej revolúcie sa slovo *solidarita* spájalo ku pojmu „bratstvo“, od toho času sa tento pojem stal základom pre robotnícke hnutie a sociálnu demokraciu. Práve preto sa pojem spájal so solidarizovaním s niekým. Išlo o vyjadrenie podpory k niekomu a spojiť s ním svoje záujmy a záväzky.

Tým, že je človek solidárny s nejakou skupinou, znamená to, že ju podporuje, zdieľa s ňou jej úspechy, ale aj neúspechy a pociťuje ich ako vlastné. Jednotlivec, ako sociálna bytosť, akceptuje spoločensky zabezpečenú kolektívnu spolupatričnosť. Ide o vzťah chudobný – bohatý, chorý – zdravý a iné kategórie.

Solidarita a subsidiarita sú úzko prepojené pojmy. *Subsidiarita* je princípom a pravidlom, ktorý zabezpečuje ochranu človeka, jeho slobody. Princíp *subsidiarity* znamená vzťah jednotlivca a spoločnosti, pričom jednotlivcovi treba ponechať autonómiu a slobodu konania a rozhodovania. Okrem toho *subsidiarita* pôsobí aj ako aspekt pomoci ostatným, ktorý to potrebujú. Jedná sa o pomoc, ktorú si nevedia jednotlivci alebo skupiny zabezpečiť sami a nie sú schopní tak realizovať svoje úlohy a zodpovedajúce ciele. Definujeme ju ako pomoc k svojpomoci. Štát a samospráva sa preto musia snažiť podľa svojich možností, predovšetkým finančných, napomáhať k rozvoju a budovaniu *solidárnej svojpomoci* svojich obyvateľov (najmä na ochranu slabších).

Obrázok O29

V rámci súčasného ekonomického diania vo svete, v súvislosti s vplyvom globálnej hospodárskej krízy, je dôležité sledovať sociálnu spravodlivosť. Mnoho ľudí sa dostalo do finančnej a niekedy až existenčnej tiesni, často krát nie vlastnou príčinou. A preto musí nastúpiť na obranu slabších v štáte správne nastavená *sociálna politika štátu*. Štát prostredníctvom svojich nástrojov sociálnej politiky (aktívna politika na trhu práce) a svojich inštitúcií musí zabezpečiť *sociálny zmier*. Ľudia, ktorí sa ocitnú na pokraji núdze, sú tak závislí na prijímaní sociálnej pomoci od štátu.

V rámci modernej spoločnosti sa kladie dôraz na to, aby každý človek mal dôstojný život. *Solidarita (solidárnosť)* je preto hlavným rozhodujúcim faktorom pre oblasti verejného života, predovšetkým v oblasti sociálnych vecí, rodiny, zdravotníctva, ale aj školstva. Solidárnosť znamená prerozdeľovací proces, ktorý prebieha medzi štátom a príjemcom pomoci.

V každej krajine je uplatňovaný jeden z troch, univerzálne platných, modelov sociálneho zabezpečenia. Poznáme tieto: liberálny model, sociálno-demokratický model a konzervatívny model.

1. liberálny model (reziduálny) – „anglo-americký model“

- je charakterizovaný svojou liberálnosťou a uplatňuje sa pri ňom princíp minimálnej sociálnej podpory;
- uplatňuje sa v angloamerickom svete – v USA a vo Veľkej Británii;
- dôraz sa kladie na rozhodovanie jednotlivca – väčšia časť (okolo 90% je financovaná z daní a zvyšok je financovaný z prostriedkov „*National Insurance*“ (obdobou na Slovensku je Sociálna poisťovňa) a z príspevkov od pacientov);
- tento model je založený čisto na trhovom princípe, v ktorom ten kto nie je poistený v sociálnom zabezpečení štátu, má nárok len na nevyhnutnú sociálnu a zdravotnú starostlivosť;
- v tomto modeli dosť často chýbajú zdravotné, nemocenské a rodinné projekty;

2. sociálno-demokratický model – „škandinávsky model“

- je typický svojou univerzálnosťou, uplatňuje sa jednotne voči všetkým obyvateľom a tak sú zabezpečení v prípade sociálnej núdze;
- uplatňuje sa v škandinávskych krajinách (Švédsko,...);
- kritériom pre získanie nároku je občianstvo v danej krajine a solidarita sa tu uplatňuje v plnej miere;
- je typický svojim aktívnym prístupom k plnej alebo maximálnej zamestnanosti;

3. konzervatívny model (kontinentálny) – „nemecký model“

- uplatňuje ho Nemecko už od 19. stor. (historicky je najstarším modelom sociálneho zabezpečenia) i mnohé európske krajiny;
- založený je na povinnom sociálnom zabezpečení obyvateľov;
- ak si niekto nehradí sociálne odvody do sociálneho zabezpečenia, v prípade núdze mu bude poskytnutá nevyhnutná sociálna starostlivosť;
- vyzdvihuje rozdiely medzi jednotlivými profesiami a je vysoko zásluhovým modelom.

So sociálnym zabezpečením v krajine úzko súvisia aj *princípy sociálneho zabezpečenia*. Považujeme za ne nasledujúce princípy: princíp univerzality, uniformity, adekvátnosti, sociálnej garancie a solidarity, sociálnej spravodlivosti a princíp participácie.

Princíp sociálnej solidarity môžeme chápať v dvoch rovinách. Na jednej strane ide o solidárnosť, pri ktorej občania s vyššími príjmami participujú na zabezpečení občanov s nižšími príjmami. Na strane druhej by sa malo ekonomicky aktívne obyvateľstvo podieľať na zabezpečovaní financovania sociálnych vecí prostredníctvom štátu (dávky v hmotnej núdzi). *Princíp sociálnej spravodlivosti* zas vychádza zo základných zásad a to poskytnúť prostriedky každému rovnako, každému podľa jeho zásluh a každému podľa jeho potreby.

Človek by mal vlastniť aj dôležitú cnosť pre neho dôležitú – *poctivosť*. Čo je *poctivosť*? Mať dobré meno, byť poctivým občanom, podnikateľom. Poctivosť sa priamo vzťahuje k pravdovravnosti. V podnikateľskej etike je chápaná ako poctivosť v podnikaní, t.j. hovoriť len pravdu a pestovať vzájomnú dôveru medzi sebou. Ako sa vraví: „S poctivosťou ďalej zájdeš“.

Poctivosť považujeme za jednu z najvzácnejších cností, ktoré má človek, pretože je výnimočná a v sebe zahŕňa viacero veľmi cenných vlastností. K poctivosti človek potrebuje celú svoju osobu, jej vnútro, ale aj vonkajšok – integritu, pravdivosť. V skutočnosti však nikto nemôže byť poctivý vo verejnom živote, ak nie je poctivý v súkromnom živote. Najčastejšie používame výraz „byť poctivým“, ktorý sa spája práve s pôsobením vo verejných funkciách. Byť poctivým znamená nedať sa kúpiť za peniaze, nevziať úplatok a podobne. Práve politici sú najčastejšie ohrození sférami ako bohatstvo, peniaze, sláva a preto sú v nebezpečenstve, že porušia svoju poctivosť a poškodia si meno, dobrú povesť.

Poctivosť sa vyžaduje aj od členov rodiny – od otca, matky, detí. Ale zodpovednosť a poctivosť je najdôležitejšia u otca rodiny, manžela. Na základe neho sa potom posudzuje rodina ako celok. Poctivosť, ale aj iné ľudské cnosti, predpokladajú u jedinca jeho ďalšie mravné vlastnosti – spravodlivosť, úprimnosť, nezištnosť, pevnosť, ale aj pravdovravnosť. Na záver by sme mohli použiť citáty ohľadne poctivosti.

**„Poctivosť a jemnosť sú dve cnosti, ktoré je oveľa ľahšie zachovávať, ak nežijeme
v biede, ale v ničom nemáme nedostatok.“**

FRANCE Anatole

„Poctivosť je cnosť, ktorá človeku príde draho.“

IRZYKOWSKI Karol

Záver

V uvedenej publikácii sme sa venovali vymedzeniu ekonomických hodnôt v kontexte etickej výchovy. Cieľom tejto monografie bolo priblížiť základné aspekty ekonomického života a bytia človeka v spoločnosti. Vyjadrili sme synergiu ekonomickej teórie a etiky v kontexte celých filozofických a ekonomických dejín. Teoreticky sme vymedzili ekonómiu a etiku s poukázaním na prepojenosť týchto dvoch vedných disciplín.

V druhej časti sme objasňovali základné atribúty pojmov „mať“ a „byť“. Základom pre ľudskú existenciu a bytie je schopnosť vlastniť, mať niečo. Hlavne v súčasnosti dochádza k naháňaniu sa človeka za majetkom, za lepším spoločenským postavením a v konečnom dôsledku za lepšími životnými podmienkami. Všetky tieto skutočnosti človeka vedú do situácie, kedy sa stáva konzumnejším. Má chuť objavovať nové veci a mať stále viac. Pričom na strane druhej sú krajiny, kde ľudia majú hmotný nedostatok.

Venovali sme sa aj oblasti detských práv a ich porušovaniu vo svete, predovšetkým v chudobných krajinách vo svete, nazývaných aj LDC. Deti sú často zneužívané z rôznych dôvodov, či už sa jedná o využívanie detí v reklamných spotoch (hlavne vo vyspelých krajinách sveta), ale aj ako lacná pracovná sila na plantážach a vo fabrikách (najmä v afrických krajinách a v chudobných krajinách Ázie).

Vo svete aj napriek tomu, že sú prijaté viaceré dokumenty na úrovni Organizácie spojených národov (OSN), stále dochádza k porušovaniu práv detí. Za základný medzinárodne platný dokument upravujúci detské práva vo svete považujeme *Dohovor o právach dieťaťa* prijatý v OSN v roku 1989. Slovenská republika k nemu pristúpila v roku 1993 po rozdelení Českej a Slovenskej federatívnej republiky. V roku 2000 bol v OSN prijatý *Opačný protokol k Dohovoru o právach dieťaťa a o predaji detí, detskej prostitúcii a detskej pornografii*. Samozrejme, že deti sú predmetom marketingu vo forme reklamy. Vysvetlili sme si, ako vplýva reklama na detský vývoj a rozvoj osobnosti.

V súčasnosti sa do popredia dostávajú ekonomické hodnoty ako prosperita jednotlivca a spoločnosti ako celku v protiklade proti úpadku, ale aj úspech v protiklade voči neúspechu. Tieto etické kategórie priamo vyplývajú z ekonomickej činnosti jednotlivca, schopnosti presadiť sa v globalizujúcej sa spoločnosti. Netreba zabudnúť aj na zodpovednosť človeka, či už v právnej, ale aj etickej rovine. Etike zodpovednosti sa venuje Max Weber. V rámci etiky zodpovednosti môžeme sledovať fenomén *difúzie zodpovednosti*. Difúzia zodpovednosti nastáva v situácii, keď sa človek ocitne v hraničnej situácii a v situácii núdze.

V súčasnosti, ako priame dopady finančnej a hospodárskej krízy vo svete, vidieť jej dopady na obyvateľstvo prostredníctvom finančnej a hmotnej tiesne. Potrebnosť sociálnej politiky je na správnom mieste. Každá krajina sa musí snažiť zabezpečiť aspoň minimálne štandardy sociálnej ochrany a sociálnej starostlivosti o svojich obyvateľov. Uplatňujú sa vo svete tieto modely sociálneho zabezpečenia: liberálny model, sociálno-demokratický model a konzervatívny model.

Zoznam bibliografických odkazov

- ANZENBACHER, A. 1994. *Úvod do etiky*. Praha : Zvon, 1994. 292 s. ISBN 80-7113-111-3.
- ARNOLDOVÁ, E. 2004. Dohovor o právach dieťaťa a jeho postavenie v právnom poriadku Slovenskej republiky. In *Verejný ochranca práv*. Práva dieťaťa a ich ochrana (XIII. ročník z cyklu konferencií „Dieťa v ohrození“) : Zborník z medzinárodnej konferencie konanej dňa 10. novembra 2004 v Bratislave. [online]. PDF Dokument. Bratislava : Kancelária Verejného ochrancu práv, 2004. s. 117. Dostupné na internete : <<http://www.vop.gov.sk/files/File/Zborniky/pravadietata2004.pdf>>.
- DANIŠKOVÁ, A. 2011. [online]. XML Dokument. Národ zamestnancov In *Impulz*. Číslo 3/2011. [04. 08. 2012]. Dostupné na internete: <<http://www.impulzrevue.sk/article.php?714>>.
- Dokumenty OSN*. 2005. [online]. XML Dokument. Praha : Informační centrum OSN v Praze, United Nations Information Centre Prague. 20. 07. 2012. Dostupné na internete : <<http://www.osn.cz/dokumenty-osn/>>.
- DUROZOI, G., ROUSSEL, A. 1994. *Filozofický slovník*. Praha : EWA Edition, 1994. 352 s. ISBN 80-85764-07-5.
- ETZIONI, A. 1995. *Morální dimenze ekonomiky*. Praha : Victoria Publishing, a. s., 1995. 242 s. ISBN 80-85865-19-X.
- FROMM, E. 2007. *Mít nebo být?* Praha : Aurora, 2007. 242 s. ISBN 80-7299-368-2.
- GONDA, P. 2008. Ekonomické a etické základy slobodnej spoločnosti : Východiská manažérskej etiky. In Platková, G. a kol.: *Etika v manažmente*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2008.
- HAYEK, F. A. 1991. *Právo, zákonodárství a svoboda: Nový výklad liberálních principů spravedlnosti a politické ekonomie*. Praha : ACADEMIA, 1991. ISBN 80-200-0278-2.
- HLINKA, A. 1994. [online]. XML Dokument. Poctivosť In *Úryvok z knihy Anton Hlinka „Každý sa môže zmeniť - Dynamické modely správania“* Vydavateľstvo DON BOSCO. 1994. Dostupné na internete : < <http://zafir-m.sk/duchovne-texty/poctivost>>.
- KLOPFER, M. 1994. *Etika podnikania*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1994. 71 s. ISBN 80-08-01023-1.
- Kol. autorov. 1997. *Ekonomické myslenie a vzdelávanie ako vedecko-pedagogický problém*. Zborník referátov zo seminára s medzinárodnou účasťou. Banská Bystrica : EF UMB v Banskej Bystrici, 1997. 192 s. ISBN 80-855-094-8.
- LENCZ, I. a kol. 2002. *Metodický materiál II k predmetu etická výchova*. 3. vydanie. Bratislava : Metodicko – pedagogické centrum v Bratislave, 2002. 106 s. ISBN 80-8052-144-1.
- LISÝ, J. a kol. 1998. *Ekonomía*. Všeobecná ekonomická teória. Bratislava : Iura edition, 1998. 455 s. ISBN 80-88715-43-1.
- LUKNIČ, A. S. 1994. *Štvrtý rozmer podnikania – etika pre manažérov, pre školy, pre každého*. Bratislava : Slovak Academic Press, 1994. 342 s. ISBN 80-85665-30-1.

MARTINKOVIČOVÁ, M. 1995. *Etika*. Zvolen : Technická univerzita, 1995. 112 s. ISBN 80-228-0478-9.

ONDREJKOVÁ, A. 1997. *Etika 20. storočia*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 1997. 81 s. ISBN 80-8055-085-9.

POPELOVÁ, J. 1981. *Etika*. Dejiny etických teórií. Bratislava : Pravda, 1981. 438 s.

REMIŠOVÁ, A. 2004. *Etika a ekonomika*. Bratislava : Ekonóm, 2004. 238 s. ISBN: 80-225-1820-4.

REMIŠOVÁ, A. 2010. *Etika médií*. Bratislava : Kalligram, 2010. 310 s. ISBN 978-80-8101-376-8.

RICH, A. 1994. *Etika hospodárství*. Svazek I. Theologická perspektiva. Praha : ISE, edice OIKÚMENÉ, 1994. 247 s. ISBN 80-85241-67-1.

RICH, A. 1994. *Etika hospodárství*. Svazek II. Sociálně-etický pohled na tržní, plánované a světové hospodárství. Praha : ISE, edice OIKÚMENÉ, 1994. 375 s. ISBN 80-85241-62-5.

SMREKOVÁ, D. 1998. *Ekonomía ako filozofický problém*. Bratislava : Iris, 1998. 165 s. ISBN 80-88778-48-4.

ŠOŠKA, M. 2004. *Práva dieťaťa a ich ochrana*. In *Verejný ochranca práv*. Práva dieťaťa a ich ochrana (XIII. ročník z cyklu konferencií „Dieťa v ohrození“) : Zborník z medzinárodnej konferencie konanej dňa 10. novembra 2004 v Bratislave. [online]. PDF Dokument. Bratislava : Kancelária Verejného ochrancu práv, 2004. s. 72 - 73. Dostupné na internete : <<http://www.vop.gov.sk/files/File/Zborniky/pravadietata2004.pdf>>.

UNICEF. *Detská práca*. Základné fakty pre učiteľov. Pomôcka pre učiteľov. 27. apríla 2012. [online]. PDF Dokument. [20. 07. 2012]. Bratislava : Slovenský výbor pre UNICEF. Dostupné na internete: <<http://www.unicef.sk/files/spd/detska-praca-zakladne-fakty-pre-ucitelov.pdf>>.

UNICEF. *Dohovor o právach dieťaťa – plné znenie*. 2007. [online]. XML Dokument. [20. 07. 2012]. Bratislava : Slovenský výbor pre UNICEF. Dostupné na internete: <<http://www.unicef.sk/sk/prava-deti/dohovor/plne-znenie>>.

Zákon č. 147/2001 o reklame a o zmene a doplnení niektorých zákonov Z. z. - úplné znenie.

Ekonomické hodnoty a etická výchova

Autor:	PhDr. Janka Kyseľová, PhD.
Recenzent:	doc. PhDr. Ľudovít Hajduk, PhD.
Technická redakcia:	Adrián Krištof
Výkonný redaktor:	Mgr. Ľubica Hajnalová Buvalová, PhD.
Návrh obálky:	Mgr. Michaela Pačiková
Rozsah:	63,22 NS
Vydala:	Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
Vydanie:	prvé
Rok vydania:	2012
ISBN	978-80-557-0446-3